

Світлана ПАНЬКОВА, Валерій СТАРКОВ (*Kuiv*)

ЛИСТИ ОЛЕКСІЯ ВОЛЯНСЬКОГО ДО МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ЗА 1902–1927 РОКИ

Село Криворівня стало ще з ХІХ ст. місцем відпочинку багатьох діячів української інтелігенції. Тут бували вчені-фольклористи Я. Головацький, М. Бучинський, М. Драгоманов, статистик В. Навроцький, етнографи С. Вінценз, Ф. Ржегорж, В. Гнатюк, В. Шухевич, Ф. Вовк, історики М. Грушевський, В. Антонович, І. Крип'якевич. Відпочити і набратися нових сил до Криворівні приїжджали багато українських письменників, зокрема І. Франко, Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, О. Маковей, А. Крушельницький, Г. Хоткевич, літературознавець М. Могілянський, художники М. Жук, Ф. Красицький, І. Труш та багато інших¹. Спілкування у Криворівні надавало можливість обговорювати нагальні проблеми, намічати шляхи їх вирішення, виношувати нові творчі задуми та плідно працювати.

Починаючи з 1900 р. кількість української інтелігенції, що відпочивала у Криворівні, поступово збільшувалась. Місцевий парох Олексій Волянський у своїх спогадах писав: “Від 1903 року в вакаційнім сезоні зачинає Криворівня прибирати вид української колонії, бо при сталих літниках, якими були панство Гнатюки, Грушевські, Франки, а від 1905–1911 років – Хоткевичі аж до вибуху війни, заїздить на довший або коротший побут як із Придніпрянської, так і Придністрянської України багато визначних людей, через що Криворівня отримала назву «українських Атен»².

¹ *Арсенич П.* Іван Франко у Криворівні // *Арсенич П.* Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки і культури. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 16.

² *Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка // Там само. – С. 74. Сам Волянський в цих спогадах окреслив широке коло відвідувачів Криворівні: “З Придністрянської України гостили довше або коротше В. Доманицький, Михайло Коцюбинський з сином Юрком, теперішнім комуністом-комісаром, і двома студентами університету – Юстименюком і Саенком, М. Могілянський, Федір Вовк, Ол. Грушевський, Леся Українка з своїм нареченим, а пізніше мужем, К. Квіткою, В. Щербаківський, Дм. Дорошенко, В. Дорошенко, Олександр Олесь, Є. Тимченко, О’Коннор-Вілінські, малярі М. Жук, Ф. Красицький, Северин. З нашої Галицької України: Роздільські, Крушельницькі, Калитовські, Савицькі, Твердохліби, Ол. Навроцький, син Володимира (польський письменник), оба Антоневичі, Володимир і Николай, Катря Гриневичева, Старицький, Маковей, Чуми, Завадовичі, Є. Бохенська. З Буковини: Ольга Кобилянська, Пігуляки. З Угорської Русі: О. Бонкало, славіст, а може, ще й інші, котрих імена вже я призабув та не навів” (Там само.– С. 80).

Однією з центральних постатей культурного та громадського життя тогочасної Криворівні, навколо якої об'єднувалися всі галицькі і наддніпрянські “літники”, був саме Олекса Волянський. Його ім'я не раз згадується у листуванні багатьох українських діячів, хто побував у цьому мальовничому гуцульському селі, зокрема, Ф. Вовка з В. Гнатюком³, М. Коцюбинського з дружиною⁴ та Олександром Аплаксіною⁵. Так, В. Гнатюк у своєму листі до Ф. Вовка від 26 серпня 1913 р. пише: “Тутешний парох, о[тець] Олексій Волянський, якого Ви певно пам'ятаєте, хотів би конче поїхати до Росії на Київську виставу та відвідати своїх свояків коло Вільна (жінку й доньки Я. Головацького)”⁶.

Про непересічність постаті свідчать і збережені кореспонденції О. Волянського (окремі із дружиною) до М. Коцюбинського⁷ та один лист-відповідь письменника⁸ (чи не єдині до сьогодні опубліковані), до О. Кониського, Ю. Федьковича та І. Франка⁹, які ще чекають на свого дослідника.

Проте тим, що на сьогодні уже відомо про Волянського, ми завдячуємо, насамперед, дослідникові Гуцульщини Петрові Арсеничу, який опублікував про нього кілька біографічних довідок, а також його спогади про діячів науки і культури, які відвідували Криворівню¹⁰.

Канва життя Олекси Волянського виглядає так. Народився в селі Звиняч на Тернопільщині 7 жовтня 1862 р. Все своє життя присвятив служінню людям. Свою священницьку кар'єру розпочав на парафіях у селах Тлуст, Розтоки, Серет. 1886 р. одружився з Марією Бурачинською, донькою тодішнього пароха Криворівні Йосипа Бурачинського. Спочатку допомагав тестю, а пізніше посів цю славну парафію церкви Різдва Пресвятої Богородиці (23 жовтня 1893 р. – 10 лютого 1923 р.). Останні літа служив у Соколівці, де і помер (1947). Олекса Волянський був громадсько-політичним діячем, чудовим знавцем культури, побуту, обрядів і звичаїв гуцулів. 1901 р. він подав Володимирові Шухевичу характеристику народних промислів у Криворівні, відомості про місцевих майстрів, які вчений використав у другому томі своєї праці “Гуцульщина”. За

³ Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Упор. та комент. В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко. – Львів; К., 2001. – С. 85, 123, 137. Слід зазначити, що упорядники цього листування припустилися помилки, назвавши Олексія Волянського Іваном (с. 192).

⁴ *Коцюбинський М.* Твори: У 7 т. – К., 1975. – Т. 7: Листи (1910–1913). – С. 122–123.

⁵ *Коцюбинський М.* Листи до Олександри Аплаксіної / Упор. В. Панченко, стаття М. Коцюбинської, коментарі та покажчики С. Захаркіна. – К., 2008. – С. 167.

⁶ Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком. – С. 137.

⁷ Листи до Михайла Коцюбинського. – К., 2002. – Т. I / Упор. та комент. В. Мазного. – С. 145–152.

⁸ *Коцюбинський М.* Твори. – Т. 7. – С. 258.

⁹ Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури. – К., 1999. – С. 152, 161, 200, 407, 448.

¹⁰ *Арсенич П.* Волянський О. // Українська літературна енциклопедія. – К., 1988. – Т. 1. – С. 97; *Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка. – С. 69–83.

сприяння у вивченні Гуцульщини та поповненні експозиції Музею Наукового товариства ім. Т. Шевченка Волянський був обраний членом Етнографічної комісії НТШ у Львові. Активно працював у “Просвіті”, був головою читальні “Просвіти” у Криворівні. Залишив цінні спогади про Івана Франка, згадки про Володимира Гнатюка, Михайла Коцюбинського. За спогадами онуки Волянського, Володимири, попри напружені стосунки з польською владою у міжвоєнний період, він сприяв молодіжному пластовому рухові, організовував пластові табори в Соколівці, Космачі та інших гірських селах. Волянський був патріотом рідної землі і відкинув пропозиції родини емігрувати на Захід під час наступу радянських військ 1944 р.¹¹

Саме у просторій плебанії Бурачинських-Волянських часто збиралась науково-літературно-мистецька громада “холерників” або “літників”, як називало приїжджу інтелігенцію місцеве населення. Плебанія була місцем, де кожний знаходив підтримку і розуміння. Наприклад, 5 липня 1907 р. М. Грушевський у своєму щоденнику писав: “[...] четвер, дорога до Криворівні. Повставали в свинячий голос. Попереду погода була дощова, але помочило нас тільки трохи за Косовим. Неприємності з фірманами – річі прийшли аж рано. Ночувати мусіли у Волянських”¹², а 14 серпня 1908 р.: “По полудні пішли до Волянських, з прощальною візитою”¹³. І так щороку.

Сьогодні читач має унікальну можливість ознайомитись з новим джерелом до вивчення біографії двох славних постатей: це листи Олексія Волянського до Михайла Грушевського. Львівський професор, голова НТШ вперше потрапив до Криворівні 1902 р., наслухавшись яскравих оповідей про це чудове місце від Івана Франка та Володимира Гнатюка¹⁴. Ось як згадує священик про це у своїх спогадах: “У 1902 році [...] загостили і п[анство] Грушевські до Криворівні та замешкали в досить просторім домі місцевого гуцула Пилипа Зеленчука [...]. Пізніше той дім купила була читальня «Просвіти» в Криворівні на свою власність, але воєнна хуртовина змела його з лиця землі, бо в липні 1917 року, коли відступали вже розревольтовані (збунтовані) москалі, [...] підпалюючи всі придорожні хати та доми, спалили і той дім та дуже гарну віллу панства Грушевських, яку вони були собі купили в Криворівні з 3-х морговим городом у дуже гарнім місці та з ще гарнішим видом на долину Жаб’я і на ціле посереднє пасмо Чорногори”¹⁵.

Від 1902 р., першого знайомства видатного історика з Гуцульщиною, розпочалося і листування Волянського з Грушевським. Познайомившись, львівський професор і місцевий парох відразу заприятелювали. Адже лише

¹¹ *Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка. – С. 69; *Арсенич П.* Священничий рід Бурачинських. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 84–87.

¹² *Гирич І., Панькова С.* Криворівня в щоденнику М. Грушевського // Гуцульський календар. 2006 рік. – Верховина, 2006. – Вип. 11. – С. 38.

¹³ Там само. – С. 40.

¹⁴ *Панькова С.* Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні // Український археографічний щорічник. Нова серія. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 826.

¹⁵ *Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка. – С. 72.

добрих щирих друзів запрошують на поважні родинні свята. А як свідчить лист-відповідь Олекси Волянського від 4 листопада 1902 р. (лист № 2), він був у числі гостей, в колі яких подружжя Грушевських бажало відсвяткувати вхідчини до новозбудованої вілли у Львові, а можливо, й хотіли, щоб саме парох із Криворівні освятив їхню нову оселю.

Олекса Волянський був не лише добрим приятелем, але й довіреною особою Грушевського у Криворівні. У їхньому листуванні за 1902–1906 рр. відображено, зокрема, тему збирання гуцульських старожитностей. У цей період М. Грушевського цікавили гуцульські хрестики, і Волянський їх активно збирав і пересилав до Львова. “Хрестиків більше не маю, а що треба скоро посилати, тож посилаю тії, які маю у себе. Вправді обіцяло ся мені пару Гуцулів принести хрестики, але до сьогодні ніхто не приніс”, – повідомляв він до Львова в листі від 19 листопада 1903 р. (лист № 3).

На початку серпня 1906 р. М. Грушевський разом зі своїм учнем Іваном Джиджорою, мандруючи кілька днів Карпатами, знову відвідав Криворівню і, можливо, остаточно вирішив придбати або побудувати там дім. Свій задум він здійснив 1907 р., придбавши садибу у місцевого власника Владислава Пшибиловського. Як свідчать листи Волянського (зворотні не збереглися, як і значна частина архіву священника внаслідок воєнних лихоліть, про що згадував сам Волянський¹⁶), на прохання Грушевського він підшукував місце для побудови вілли, а згодом переконав того, що краще купити готове житло. Про це дуже докладно йдеться в листах священника за 1907 р. Ще 4 квітня Волянський на запит Грушевського відповідав: “Вправді не могу Вам нічого в Вашій справі додатного написати; бо і часу мало мавем до сего, і відповідного пляцу наразі не мігем углядіти, а пишу лише тому, щоби Вам дати знати, що радо і охотно займу ся Вашою справою” (лист № 7). Невдовзі, 25 квітня, сповіщає: “Єсли Ви, Добродію, малибисьте охоту тую реальність купити, то прошу на другий тиждень приїхати, а оглянувши, добити торгу, нота бене, єсли она Вам подобає ся. Гдєсь при дорозі годі знайти відповідний пляц під будову, а тоє, що Владзію продає, є доста добре і в краснім положеню, лише не знаю, що він зацабанить за сесе” (лист № 8).

Торги були жваві і короткі. З 12 000 корон, заявлених господарем маєтності, Грушевському з Волянським вдалося скинути півтори тисячі і за 10 500 корон купити обійстя з хатою. Про те, що Грушевський був загалом задоволений придбанням, говорить запис від кінця травня в його щоденнику (готується до видання Ігорем Гиричем, Ольгою Тодійчук і Світланою Паньковою), що з Криворівні, куди на три дні Грушевський виїжджав з дружиною “добити торгу”, вони “верталися в спокої і з усякою приємністю”¹⁷.

¹⁶ Там само. – С. 74–75.

¹⁷ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 150–150зв. (Щоденник Михайла Грушевського за 1904–1910 рр.). Сюжети перебування історика у 1906–1909 рр. у Криворівні за його щоденником див.: *Гирич І., Панькова С.* Криворівня в щоденнику М. Грушевського. – С. 38–40.

Завдяки цьому корпусу вдалося встановити нові та уточнити відомі деталі щодо маєтностей Грушевських у Криворівні. Якщо доля вілли на Бережниці (пізніше Грушівці) добре відома¹⁸, то час придбання її із видання в видання вказується неправильно: 1906 р. Лист О. Волянського від 12 червня 1907 р. з фразою “Вчера в імени Вашім і В[исоко]пов[ажаної] Добродійки підписавем контракт купна і продажі з Влад[иславом] Пржибиловским” (лист № 13) вказує на точну дату, підтверджену і виявленими при підготовці листування іншими офіційними документами¹⁹ та спогадами криворівнянських довгожителів²⁰.

Ще важливішу інформацію містять листи і про іншу маєтність, придбану М. Грушевським у листопаді 1911 р. у Хани Бендер у більш безпечному місці, вже на лівому березі Черемоша. Власне, все листування 1911 р. присвячене саме проблемі цього “купна” (листи № 32–43). Як з’ясувалося, про це нове обійстя краєзнавці та дослідники Криворівні нічого не знали. І знову ж таки саме лист О. Волянського, написаний після жахливої повені 1927 р. (лист № 54), дав можливість з’ясувати місце її розташування: неподалік від скелі Франка, яка, так само як і маєтність Грушевського, не збереглася до сьогодні.

Впродовж восьми років (1907–1914) Криворівня стала для Грушевського місцем не лише відпочинку, але й натхненної праці. Вже 1907 р., підсумовуючи 7 тижнів, проведених на Гуцульщині, вчений писав: “Дуже нам сього року Криворівня удалась”²¹. Наступними роками Грушевський так само плідно працював, про що часто згадував у своєму щоденнику²². А в 1913 р. приїхав сюди, щоб “вилізатися” після сумнозвісних зборів Наукового товариства імені Шевченка, пережити зраду учнів і колишніх прихильників²³. З листування бачимо, як щороку священик чекав свого львівського приятеля. Відповідаючи у коментарях на традиційне запитання О. Волянського про час прибуття М. Грушевського до Криворівні, вдалося встановити хронологію перебування вченого на вакаціях у 1907–1914 рр. Незважаючи на те, що щоденник вченого за 1910–1913 рр. не зберігся, завдяки епістолярним джерелам знаємо про його літній відпочинок на Гуцульщині практично з точністю до дня.

¹⁸ Панькова С. Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні. – С. 826–833; *Захаркін С.* Нововиявлене зображення вілли Михайла Грушевського в Криворівні // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. – Львів, 2007. – Вип. 16. – С. 446–450.

¹⁹ ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 882. – С. 1–4, 15–18; Спр. 880. – С. 65–66.

²⁰ *Мізинюк М.* Михайло Грушевський у Криворівні // *Зеленчук І.* Індивідуальні творчі роботи учнів навчальних закладів Гуцульщини. – Верховина, 2002. – С. 28–30; Спогади сучасниці М. Грушевського / Публ. І. Зеленчука // *Гуцульський календар*. 2002 рік. – Верховина, 2002. – С. 36.

²¹ *Гирич І., Панькова С.* Криворівня в щоденнику М. Грушевського. – С. 39.

²² *Панькова С.* Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні. – С. 829.

²³ Листування Михайла Грушевського. – К.; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2008. – Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори / Упор. С. Панькова, В. Пришляк. – С. 266.

Серед листів, переважно побутово-господарчого змісту, вирізняється один, в якому звучить величезна повага до видатного вченого. Це лист від 2 березня 1906 р. з привітанням з нагоди урочистостей, влаштованих друзями, учнями і прихильниками М. Грушевського на відзнаку його 10-літньої праці в Галичині. Через затримане поштою запрошення Олекса Волянський не зміг приєднатися 25 лютого 1906 р. до шанувальників голови НТШ. Тому свої привітання він надсилає листовно: “[...] докидаю і свою маленьку, але щирю і повну признання і любови ку Вашій Високодостойній Особі лепту за всі Ваші труди, жертви і посвячене ся для нашої бідної, обдертої і поневоленої вітчизни. А хотяй сьогодні може і не чуєте того вдоволення у своїй душі да за тую велику і тяжку працю, то сіяне Вами зерно правдивої науки зійде, і то зійде силою своєї жизнености, а тогди не малий кружок людей – але ціла Русь-Україна зложить Вам поклін щирого і правдивого признання і любови” (лист № 6).

І ніби пригадуючи свої слова та на їх підтвердження, так само сердечно вітав Олекса Волянський свого довголітнього приятеля і через 20 років, коли вже в Києві, 1926 р., відзначали 60-ліття від дня народження та 40 років наукової діяльності вже академіка Всеукраїнської академії наук Михайла Грушевського. Тоді з далекої Гуцульщини, вже з Соколівки, посилає парох свою телеграму до Києва: “Високодостойний Пане Професоре! Коли по гарнім літі наступає багата в плоди осінь, тоді чоловік, поглядаючи на свою працю, довершену серед ріжних життєвих невзгодин, чує в своїй душі повне вдоволене сповнення своїх обов’язків. І ось Ви, Високодостойний Пане Професоре, діждалися цієї проломової хвилі, де в-осени Вашого життя, повного праці і трудів, складає Вам цілий наш Український нарід свій поклін та пошану за ту багату в плоди Вашу невсипущу працю на полі науки. А до тих всіх бажань і ми залучаємо свої щирі бажання, а до цього лаврового вінця, яким вінчає Вас наш Український народ, і ми вплітаємо скромну квітку – квітку незабудьки на спомин наших щиро-сердечних взаємин, яку просимо прийняти в доказ глибокої пошани від родини Волянських. Дня 27 вересня 1926 р.”²⁴.

Михайло Грушевський, як і інші представники інтелігенції, не міг усунутися від проблем місцевої гуцульської людності. Волянський постійно інформував його як при зустрічах, так і в листах про громадські справи, стихійні лиха, які стосувались і маєностей самого Грушевського, тощо. 17 листопада 1908 р. він пише про вибори нового вїйта Криворівні, що відбувалися з причини смерті попереднього (лист № 21). Про різні аспекти виборних справ згадано в листах від 30 травня 1910 р.: “З виборами громадскими еще доси справа не полагоджена, та мабуть розвяжуть тую нову раду та розпишуть нові вибори” (лист № 29). 29 квітня 1911 р. священник подає інформацію про перебіг виборів вже до австрійського парламенту: “[...] справа виборів заповідає ся доста сумно; люди зовсім обоятно відносять ся до акції виборної, з чого не залишать скористати противники і висунуть в послідній хвилі свою

²⁴ Ювілей академіка М. С. Грушевського. 1866–1926. – І: Ювілейні засідання. II: Привітання. – К., 1927. – С. 120.

кандидатуру, як то і при перших виборах було. Наразі маємо трьох кандидатів, а то: Д[окто]р Триловский, Зах[ар] Скварко та судія з Косога Гула, москвофіль, а як зачуваю, висувають ще Лаврука з Іспаса та якогось селянина з Старих Кут. Але не обійде ся, щоби і з польської сторони не висували якогось кандидата; бо годі припустити, щоби поляки голосували на котрого з вижше поданих” (лист № 34). Взагалі, Волянський дуже негативно оцінював вибори та виборчу систему й однозначно про це висловлювався. Наприклад, у листі від 23 червня 1911 року він пише: “[...]ті прокляті галицькі вибори не тільки що забирають чоловікови багато часу, але ще просто руйнують на здоровлю, коли мусить ся глядіти на ті всі лайдацтва” (лист № 35), а 4 липня того ж року зазначає: “Хотяй ще не знаємо, який буде вислід виборів, але вже бодай минули ся, та щоби нікому вже такі не приснили ся, які ми сего разу переходили” (лист № 36).

Кілька разів Волянський інформував Грушевського про складні земельні та соціальні проблеми як у Криворівні, так і в повіті. У листі від 4 березня 1911 р. він повідомляє: “Наші противники в раді громадській дальше риють і інтригують на всі способи, а уживають вже таких огидних средств, що вже остогидло чоловікови не то бороти ся з ними, але і дивити ся на те все” (лист № 32).

Чимало важливої інформації подає виявлений в окремій справі лист О. Волянського від 30 вересня 1927 р. (лист № 54), написаний після повені 1927 р.: “Просто не в силі описати Вам, Пане Професор, цего страшного знищення, яке понесла наша всіма улюблена Криворівня”. Описуючи наслідки катастрофи для Криворівні і навколишніх сіл, Волянський так само інформує Грушевського і про долю його обійстя, придбаного у 1911 р. Це власне, остання збережена кореспонденція О. Волянського, направлена М. Грушевському.

До самого “воєнного” 1914 р. Криворівня була осередком інтелектуального життя української інтелігенції на чолі з Франком, Грушевським, Гнатюком та іншими визначними представниками української науки та культури. У Криворівні вони відновлювали моральні та фізичні сили після важкої, а іноді й виснажливої праці і готувались до нових звершень. На жаль, Перша світова війна перервала цю цікаву сторінку в історії української інтелігенції, історії мальовничого села на Гуцульщині. Але традиції, дух тих справжніх “українських Атен” виявилися живучими. І породили вони самотню письменницю, мисткиню і філософа Параску Плитку-Горицвіт, яка виховала молоду місцеву поетесу Оксану Зеленчук (Рибарук). І не хто інший продовжив справу Олексі Волянського, як протоієрей Іван Рибарук, прославляючи Криворівню та її історію на всю Україну. З усіх куточків линує до Криворівні шанувальники Каменяра, щоб у згаданій у листах О. Волянського хаті Василя Якіб’юка почути проникливі розповіді про “літника” Івана Франка та його оточення з уст Миколи Дзурака та Ганни Луцюк. А хто більше вболіває за кожную пам’ятку, як краєзнавець, науковий співробітник Філії “Гуцульщина” Науково-дослідного інституту українознавства Міністерства освіти і науки

України Іван Зеленчук? А хто більше написав про славу історію Криворівні, аніж Петро Арсенич? Усім цим доброзичливим помічникам упорядники складають свою щирю подяку.

* * *

До поданої публікації включено 53 кореспонденції за період 1902–1927 рр. З них 50 зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Києві (Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393; № 1, 3–48, 50–52), в інших справах цього ж фонду виявлено ще три листи: від 4 листопада 1902 р. (спр. 379), від 21 листопада 1912 р. (спр. 960) та від 30 вересня 1927 р. (спр. 46). До основного архівного корпусу листів О. Волянського до М. Грушевського (спр. 393) помилково включені два листи на поштівках (арк. 78зв., арк. 81зв.) та одна записка (арк. 71). За змістом та графологічними ознаками автором цих кореспонденцій не міг бути отець Волянський, тому в даній публікації вони не подаються, вимагають окремого дослідження щодо їх атрибуції.

Листи розміщено у хронологічному порядку. Два недатовані листи на візитівках (№ 52–53) за період 1902–1914 рр. винесено в кінець, подано перед датованим листом 1927 р. Нумерація документів (листів, поштівок, візитівок, телеграм) – редакційна, наскрізна. Авторські дати подаються у тому ж написанні і на тому самому місці, де їх проставлено у листі, у квадратних дужках доповнено рік: [1]902, [1]903 і т. д. Редакторські вказівки на місце і дату написання листа подаються над текстом праворуч курсивом незалежно від наявності у листі авторської дати. Якщо дату чи місце написання встановлено упорядниками за змістом чи поштовим штемпелем, то вони беруться у квадратні дужки.

Усі тексти передано за автографами, текст телеграми – за збереженим телеграфним бланком. При передачі текстів максимально збережено правопис оригіналу, всі лексичні та стилістичні форми, які відтворюють неповторну мелодіку гуцульської говірки. За сучасними правописними нормами поправлено лише (подекуди) пунктуацію; назви товариств, установ та видань узяті в лапки. В окремих випадках наближено до сучасних правописних норм написання складних слів, переважно часток (наприклад: *колиб* змінено на *коли б*, *від коли* на *відколи*, *що до* на *щодо*, *де що* на *дещо*, *з відси* на *звідси*, *за високо* на *зависоко*, *не ма* на *нема*, *о скільки* на *оскільки*, *на ново* на *ново*). До такого втручання спонукали випадки, коли неправильне написання складних слів змінює сутність фрази, як-от: “дерево пішло в гору” (йдеться про ціну на деревину; лист № 19). Авторські скорочення розкриваються у квадратних дужках. Непрочитані слова позначаються трьома крапками у ламаних дужках: <...>, нечітко написані слова, прочитання яких сумнівне, взяті у ламані дужки <>. Скорочені підписи автора доповнюються у квадратних дужках. Головні сюжети, які потребують пояснення або додаткової інформації, прокоментовано у примітках. Для кращого розуміння змісту листів після коментаря подано короткий словничок маловживаних та іншомовних слів, а також переклади іншомовних виразів, переважно з латини.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Вернувши вчора з Коломиї домів, заставляю Ваш лист, на котрий зараз і відписую. Лукян Якибюк¹ досі не приходив до мене з тими фігами, як прийде і тії принесе, то я їх огляну і, оскільки будуть надавали ся до куплення – то їх куплю. Дуже бувтим тому рад, если би фонд академічний на нараді сьогоднішній призначили на будову дому академічного².

Сего року осінь не дописала і мож сказати, що відколи Паньство опустили наші гори, від тогди не малисьмо навіть пару день погоди, видко, що і природа забаловала за Вами.

Здоровлю В[исоко]пов[ажаних] Паньства сердечно,

Олекса Волянський

12/10 [1]902.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 1–1зв. Оригінал. Автограф.

№ 2

Високоповажані Паньство!

Рада би душа до раю, та гріхи не пускають. На вакаціях забагато припочиваєм, а тепер з воза на коня, а з коня на віз. Сердечно дякуємо за запросини, а з нашої сторони засилаємо Високоп[о]важаним Паньству на новій садибі³ всего добра – щастя, здоровля і всякого друго[го] тільки, кілько лиш В[исоко]поважані Паньства собі бажать. Я від двох день сам з донечков⁴ господарюю, бо жіночка поїхала відвидіти тамті старші діти⁵ та лічити ся на око. Якась біда зробила ся єї на долішній повіці та так пече і доскулює, що мусіла вже коньче їхати до лікаря.

Що справа з академічним домом засніжить ся – того я був певний, бо де ж би то могло добре бути, що Шухевичівські голови не видумали⁶, але колись мужь жаловати тої доброї нагоди, яка їм тепер лучала ся, дотого. Але може еше облагородується – що трудно вправді, – але деколи і чуда діють ся.

Поздоровляючи Поважаних Паньства сердечно і кличемо в здорові і в спасеніє Многая літа.

Щирожичливі,

М. [та] О. Волянськіі

4/11 [1]902.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 379. – Арк. 1–2. Оригінал. Автограф.

№ 3⁷

Криворівня 19/11 [1]903.

В[исоко]поважаний Пане Професор!

Поперед всего прошу прийняти від нас найширші жиченя всего добра а здоровя на многі літа в день Ваших Імянин⁸. Хрестиків більше не маю, а що треба скоро посилати, тож посилаю тії, які маю у себе. Вправді обіцяло ся мені пару Гуцулів принести хрестики⁹, але до сьогодні ніхто не приніс. Будучи на функціях, мавем я, радше видівем, багато хрестиків, але то дуплікати, тож не куповавем їх.

Кобим був знав, що придадуть ся на що, то був бим купив.

Поздоровляючи Вас сердечно, а засилаючи низкій поклін В[исоко]пов[ажаний]
Пані Добродійці, зістаю з глибоким поважанєм,

О. Волянський

На щастє наднесли мені мої люди більше хрестиків, тож я купивем, які мали – найбільше вартний той отвірний хрест, за яким я шукавем і не мігем знайти, а тепер несподівано принесла мені якась жінка, у котрої не надіявем ся щось подібного дістати. Думаю, що і Ви, Пане Професор, еще найдете межи ними і для своєї колекції. Цікаві суть там два маленькі хрестики, котрі мають на відворотній стороні якусь напись, яку мені годі відчитати і здає ся, що они суть походження російского – а не тутейші, раз, тому що таких з <помпесю> нігде еще не здивувавем, а друге, що та жінка, що продала мені їх, казала мені, що то російські, бо она служила у діда моєй жінки¹⁰, тож імовірно дістала або від Головацкого¹¹, або Николая Бурачиньского¹², котрі були у Росії.

Здоровлю сердечно,

Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 2–3зв. Оригінал. Автограф.

№ 4

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Після Вашого жиченя буду купувати дальше хрестики, не зважаючи на дублети. В попередній моєй посилиці знавем, що багато є таких, яких еще в Вашій збірці нема. Тії три хрестики, що виглядають, мов відновлені – то дійсно суть полякеровані золотим, а взглядно бронзовим лякером – проте прошу казати їх відмити лугом і милом. За післані хрестики прийде мені 2 к[орони] 80 сот[иків]¹³; а щоби почту не оплачувати, прошу тую квоту дати до Книгарні Тов[ариства] на мій рахунок а сопто побраних книжок. Здоровлю В[исоко]поважаних Паньства Добродіїв сердечно.

З поважанєм,

О. Волянський

Криворівня, 3/12 [1]903.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 4–4зв. Оригінал. Автограф.

№ 5

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Удаю ся до Вас, Пане Професоре, в імени мого сестрінця Івана Галуциньского¹⁴, студ[ента] фільоз[офії] в Чернівцях, з слідующею просьбою.

Універзитет черновецкий щороку висилає на кошта рядові одного слухача на полудне в цілях наукових слідження фльори полуденнішної.

А що сего року припала тая запомога якомусь русинові з Буковини, а Іван Галуциньский має обіцяну тую саму запомогу за рік – а що він хотів би в товаристві сего свого товариша поїхати і разом студіювати фльору і пр., а не маючи пособій, просив мене, чи я не виробив ему стипендії в Тов[аристві] ім. Шевченка на тую ціль, а він по повороті міг би в формі праці до секції природознавчої (нота бене, і если ба она була що варта) свій довг взглядом Тов[ариства] сплатити.

Если би треба було яких свідоцтв, то може служити своїми колььоквіями як також і листом поручаючим професора ботаніки і мінеральогії універзитету черновецкого; що яко пильний і в своїм фаху битий заслугує на попере.

Удаючи ся до Вас, Пане Професоре Добродію, з тою просьбою, застерігаю ся, щобим хотів надужити Вашої доброти і щирости взглядом мене, але пишучи про се, впрост до Вас, прошу лише, що если Тов[ариство] могло би уділити таку стипендію – добре, а сли ні – рівно ж добре, non est periculum in mora, а ціла річ розходить ся о те, що его і таньше коштувало би, ну і в двійку легкше прийшло би ся їм студіювати, пісьля его гадки.

В наших горах ніби вибрало ся на весну, але здає ся еще довго прийде ся почекати на тепло*. Діточки порозвозилисьмо по всіх усюдах, а самі старі сидимо тихо за печею та вичікуємо, коли вже Боже літо загостить до нас, а з ним і живійший рух в наші горі.

Поздоровляючи Вас сердечно, а Пані Добродійці цілую руці, остаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

Криворівня, 14/4 [19]05.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 5–6. Оригінал. Автограф.

№ 6

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Жаль мені дуже, що через спеціальні галицько-почтові порядки доперва сегодня отримавем запрошене Комітету на Комерс, уряджений в честь Вашої 10-літної наукової діяльності¹⁵ на галицькій Русі-Україні**.

А хотяй тоє запрошене прийшло post festum, то я в своєї душі святкую сегодня тоє свято, і до тих всіх висказів і заяв, зложених Вам, В[исоко]поважаний Пане Професор, через людей праці і науки, докидаю і свою маленьку, але щирю і повну признання і любови ку Вашій Високодостойній Особі лепту за всі Ваші труди, жертви і посвячене ся для нашої бідної, обдертої і поневоленої вітчизни.

А хотяй сегодня може і не чуєте того вдоволення у своєї душі да за тую велику і тяжку працю, то сіяне Вами зерно правдивої науки зійде, і то зійде силою своєї жизнености, а тогда не малий кружок людей – але ціла Русь-Україна зложить Вам поклін щирого і правдивого признання і любови.

Засилаючи сердечне поздоровлене і низкий поклін, зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

Криворівня, 2/3 [1]906.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 7–8. Оригінал. Автограф.

№ 7

Високоповажаний Пане Професор!

Вправді не могу Вам нічого в Вашій справі додатного написати, бо і часу мало мавем до сего, і відповідного пляцу на разі не мігем углядіти, а пишу лише тому, щоби Вам дати знати, що радо і охотно займу ся Вашою справою¹⁶.

Щодо самої Криворівні, то справа десь в недовзі рішить ся, бо як мені відомо, мої панки не мають грошей на заплачене рат банкових, то правдоподібно Тов[ариство]

* Дописано над словом “(весну)”.

** В оригіналі: “Русу-Україні”.

Кред[итне] земске в недовзі само виставить Криворівню на ліцитацію, хиба стара Прибиловска¹⁷ заплатить рати банкові, а в таким разі справа проволіче ся.

В середу буде у мене Кульчицкий¹⁸, бо приїде з Войнаровским¹⁹ на віче, а я его запитаю ся про се, о що Ви, Пане Добродію, до него писали.

Як лише що знайду відповідного, то сей час напишу до Вас, але в таким разі будете мусіли самі приїхати і оглянути той пляц, бо таке купно пляцу, где ся розходять о поставлене вілі – є річею особистого густу, тож хтось другий не зможе вдати до вподоби.

Поздоровляючи В[исоко]поважаних Паньства, сердечно зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

4/4 [1]907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 9–10. Оригінал. Автограф.

№ 8

Криворівня, 25/4 [1]907.

Високоповажаний Пане Професоре!

В залученю посилаю Вам, Добродію, лист Владислава Пржибиловского²⁰, котрий хоче свою реальність на Бережници²¹ продати.

Если Ви, Добродію, малибисьте охоту тую купити, то прошу на другий тиждень приїхати²² а, оглянувши, добити торгу, нота бене, если она Вам подобає ся.

Гдєсь при дорозі годі знайти відповідний пляц під будову, а тоє, що Владзію продає, є доста добре і в краснім положеню, лише не знаю, що він зацабанить за сесе.

Після моєї гадки, оно трафляє ся добра спосібність набути тую реальність; бо купувати пляц і доперва будувати – получене було би з великими коштами і ледви було би готове на сесе літо, а так вже все є готове, лише коби не зацінив, як за рідну маму.

Зрештою, як приїде, могу его запитати о ціну і Вам, Добродію, донести.

Поздоровляючи В[исоко]поважаних Панства сердечно, зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 11–11зв. Оригінал. Автограф.

№ 9

Високоповажаний Пане Професоре!

Лист Ваш отримавем 6/5 с[его] р[оку], а щоби Ви довго не ждали на відповідь, відписую сегодня.

Пржибиловский, котрий мав на нашу цвітну неділю²³ вернути домів, вернув доперва на сам Великдень.

А що его мати була у нас на свяченім, а она мені говорила, що він сегодня, себто в неділю, верне, тож я просивем єю, щоби она сказала Владзіюви, що я хочу знати ціну его реальности.

На то зараз пополудни прислав він мені сесь білет, котрий Вам, Добродію, залучаю.

Трохи то сомно 12 000 кор[он]²⁴, але з взгляду, що у нас грунтя тепер страх до-рогі, та і хата вже є готова, то думаю, що если би вже прийшло до згоди дійсної, то може би з 2000 кор[он] він опустив.

Зрештою, я буду лично з ним говорити про се купно по сьвятах, та про резуль-тат моєї з ним бесіди напишу еще до Києва до Вас, а втогди вже будете могли рішити ся на їзду в гори.

Пересилаючи В[исоко]поважаним Паньству найщирше поздоровленє, зістаю з глибоким поважанєм,

О. Волянський

Криворівня, 7/5 [1]907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 12–13. Оригінал. Автограф.

№ 10

Високоповажаний Пане Професоре!

Правдоподобно вже Паньство вернули домів²⁵, тому пишу сес лист і кермую его у Львів.

Я говорив з Пржибиловским про ціну, чи що не опустив би з неї, але він нібито тримає ся при ній; однаково ж я думаю, що як прийде ся добити торгу, то він опус-тит дещо з ціни.

Вчера здибаєм ся з ним і він мені сказав, що в Криворівні забавить лише до 26 с[его] м[ісяця] і если Ви, Добродію, рефлектуєте на сесю реальність, то прошу в сім тиждню приїхати до Криворівні²⁶, а по огляненю тої реальности, добити торгу.

Гадаю, що він опустить дещо з ціни, бо грошей ему страх потрібно.

Зрештою, ту на місці обговоримо тую справу ліпше.

Поздоровляючи В[исоко]поважаних Панства сердечно і до милого побаченя ся, зістаю з глибоким поважанєм,

О. Волянський

Криворівня, 20/5 [1]907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 14–14зв. Оригінал. Автограф.

№ 11

Високоповажаний Пане Професоре!

Доперва з послідного Вашого листу довідаєм ся, що Вам найбільше розхо-дить ся о обшар землі, чим о будинки і хату.

В цілі інформаційній залучаю Вам, Добродію, витяг парцель і їх обшар, по-даний мені Пржибиловским.

Я лише подаю Вам інформаційні дані, а до самого купна зовсім не мішаю ся, бо то справа личного погляду, і вже в моім першім листі виразно зазначивем, що Ви, До-бродію, самі на місці мусити бути, оглянути, і як Вам подобає ся – купити або ні.

Я сказаєм вже Прибилов[скому], що Ви, Добродію, тепер не можете приїха-ти²⁷ і що він може виїхати, а якщо буде его треба, то дасть ему знати.

Поздоровляючи В[исоко]поважаних Панства сердечно, зістаю з глибоким по-важанєм,

О. Волянський

27/5 [1]907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 15–15зв. Оригінал. Автограф.

№ 12

[Криворівня, 4 червня 1907 р.]²⁸

В[исоко]поважаний Пане Професоре Добродію!

Чи у Ворохти²⁹ можна дістати коні до Криворівні, сего не знаю добре, але здає ся, що если там є така велика фреквенція туристів, то певно мож дістати якусь фіру. З другої сторони, певнійше би було замовити фіру з Жабіого³⁰. Але на мою гадку, чи не ліпше було би їхати на Вижницю, бо там суть фіакри і так дорого не коштують. Як знаю від тих моїх гостей, що їдуть на Вижницю до Криворівні, то они платять звичайно по 6 ф³¹. Також і те прошу взяти на увагу, що тепер зачали дощі густійше перепадати, тож дал[е]ко лекша і безпечнійша комунікація на Вижницю чим на Ворохту.

З глибоким поважанєм,

О. Волянський

4/5 [1]907*.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 16–16зв. Оригінал. Автограф. Поштівка. Адреса: Високоповажаний Добродій Мих. Грушевський, ц[ісарско-]к[оролівський] професор університету, Львів, ул. Чарнецького, ч. 26. Поштові штемпелі: Jasienów Górny (з датою: 4.VI.7.) та Lwów (дата нерозб.).

№ 13

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Вчера в імени Вашім і В[исоко]пов[ажаної] Добродійки підписавем контракт купна³² і продажі з Влад[иславом] Пржибиловским у нотаря, а сегодня вже контракт внесений до суду, щоби Паньства заїнтабульовано яко властителів тої посілости.

Щодо тягарів, якими тая посілість була обтяжена – лишило ся до заспокоєня квота 17 кор[он] 58 [сотиків] враз з коштами судовими 14 кор[он], котру то квоту в сумі 32 кор[они] від ціни купна відтягнути має ся і того вірителя заспокоїти, має ся розуміти по отриманю екстабуляційного квіту від вірителя.

Щодо позицій 4000 кор[он] і 1000 кор[он], які тяжили на річ старих Прибиловских на тій посілости, дійсно був квіт у нотаря і він вчера зробив подане до суду о екстабуляцію сеї позиції.

Отже прошу бути зовсім спокійним, бо нотар мене запевнив, що все є в порядку і що він з уряду обовязаний сторону купуючу о всім як найдокладнійше поінформовати і навіт мені сказав, що если би до того часу, нім він внесе контракт до суду, шось було заквестіоноване, то він сейчас мене повідомить об тім; бо по внесеню контракту до суду всякі претенсії до тої посілости устають, нота бене, на річ Влад[ислава] Прибиловского і єго вірителів.

За споряджене контракту заплативем 80 кор[он], на що залучаю квіт нотаря.

При виплачуваню грошей Прибиловскому обтягну тих 32 кор[они] на річ того одного вірителя.

Лишає ся ще до заплачення податок домовий і ґрунтовий за рік [1]907; але то вже Ви, Добродію, заплатите самі, як приїдете.

Також приїде в недовзі заплатити таксу переноську в сумі 3½ % від квоти купна 10 500 кор[он], котра буде виносила 367 кор[он].

* Місяць у авторському датуванні зазначено помилково. За поштовим штемпелем правильно: 4/6.

Листи Олексія Волянського до Михайла Грушевського за 1902–1927 роки

Щодо того річей, котрі Паньство мають у Прибиловского купити, то він зробить рахунок, а я Вам пішлю.

А як заїхалисьте Панства, і чи миром? Поздоровляємо сердечно.

З глибоким поважанєм,

О. Волянський

Середа, 12/6 [1]907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 17–18. Оригінал. Автограф.

№ 14

[Ясенів Горішній, 14 червня 1907 р.]³³

Potreba hroszyj. Lyst wysylaju.

Wolanskyj

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 21. Оригінал.

Телеграма. Адреса: Hruszeskyj, Lwów, Czarnecoko 26. Адреса відправника: Lwów fr. Jasienów Górny 22 9 14/6 5 5 n.

№ 15

Високоповажаний Пане Професоре!

Вчера телеграфовавем до Вас по гроші³⁴, бо Прибиловскому конче потреба, він сам приїздив до мене і просив, щоби гроші ему дати, бо мусить виїжджати на тиждень з хати.

Щодо меблів, котрі Паньство собі вибрали, то він має зробити рахунок і мені сьогодні прислати, щобим его залучив до сего листу.

Магель правдоподібно він не продасть, хиба би забирав ся цілком з Криворівні, що здає ся не наступить, оскільки я міг то від него видобути.

За контракт я вже писав в попереднім листи; все зроблено як слід, я сьогодні, їдучи в Бистрец³⁵ на Службу Божу, поступлю до суду і подив[л]ю ся, чи вже заїнтабульована зістала тая посілість на Паньство; о чім навіть не сомніваю ся, бо нотар в середу рано мав внести контракт і подане о інтабуляцію.

Зрештою все миром, тільки прошу мені подати свою адресу до Петербурга³⁶, щоби я, якби що коньче треба було, знав, куда вислати письмо.

З глибоким поважанєм,

О. Волянський

Субота, дня 15 червня 1907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 19–19зв. Оригінал. Автограф.

№ 16

В[исоко]поважаний Пане Професоре!

Гроші вже Прибиловскому виплачені, а квіту на се не треба, бо він еще при контракті підписав у нотаря поквитоване, що гроші вже готівкою отримав від Вас, а котре поквитоване пішло до суду, яко доказ, що вже заплачено і така квота, бо від неї вимірять таксу переноську.

Повідомлене о інтабуляції тої реальности на Вашу власність вже певно маєте в руках або десь сими днями доручить Вам суд львівський, котрому наш суд вислав для дорученя.

Ви, Добродію, прислали поверх 50 кор[он]. На що суть ті гроші призначені, бо в своїм лисьті нічого про се не згадуєте?

Я того рахунку за меблі не видів, бо він прислав, як я був поїхав в Бистрець, а жінка лише мала вложити в мій лист, писаний до Вас, Добродію; сьогодні каже мені жінка, що він порахував щось 400 кор[он] – отже, як за рідну маму.

Ага, забудем написати, що від квоти купна відтягнувем 42 кор[они] на заплачене того довгу 8 фл. 86 кр[ейцерів]³⁷ з коштами й 10 кор[он] на квіти екстабуляційні, які мають дати ті два вірителі, по виплаченю одному 7 фл., а другому 8 фл. – 86 [крейцерів] разом з коштами.

Поздоровляючи В[високо]пов[ажаних] Панства сердечно, зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

Середа, 19/6 [1]907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 20–20зв. Оригінал. Автограф.

№ 17

Засилаємо найщирші жиченя в день Імянин.

Криворівня, 21/XI [1]907.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 24–24зв. Оригінал. Рукопис. Автограф на звороті візитівки. Надрук на візитівці: “О. Алексей Волянський”.

№ 18

[Криворівня, 5 січня 1908 р.]

Шлемо наші найсердечніші желаня з нагоди різдвянних съвятъ, та дай Боже в здоровли та щастю прожити многі а многі літа.

З високим поважанем,

М. [та] О. Волянськіі

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 51зв. Оригінал. Рукопис. Автограф на поштівці. Адреса: В[исок]поважаний Добродій М. Грушевський, ц[ісарско-]к[оролівський] професор університету, Львів, ул. Понінського, 6. Штемпель поштовий: Jasienów Górny (дата: 5.1.8). На лицьовій стороні поштівки (арк. 51) фоторепродукція: Карпаты. – Карпати. Widok w Krzyworywnej. – Вид в Криворівні [зображення садиби під горою]. На звороті листівки відомості про видавця листівки: Накладом Я. Оренштайна в Коломий.

№ 19

Високоповажані Паньство!

Даруйте, що я так довго не відписовав на Ваші письма, але так під час посту, як і тепер по Великодних святах, тільки маю роботи в моєй парохії, що буквально можу сказати, що ніч приганяє мене домів, а день виганяє.

Загніздила ся в моїх трех селах³⁸ шкарлятина та інфлюенця, та так межі дітьми, як і старшими забирає много жертв.

Вправді в Криворівні вже притихає, зате Бистрецем і Рікою лютує страшенно.

Весна у нас власне щоіно зачала ся, гори і царинки покрили ся зелению, а дерева на причуд цвितуть, тож можна сказати, що весна царює в цілій своїй красоті.

Меблі вже суть на місці, розпаковані і усталені в вільлі.

Щодо роботи коло хати, то не мож було нічого зробити, раз тому, що годі було дістати на тартаках тертиць – а щодо лякерования вікон і дверей за для весняних робіт, годі було дістати чоловіка, щоби був полякеровав.

Зрештою, як Паньство Добродії прийдуть до Криворівні, то еще треба буде тую справу ширше обговорити, а то з ріжних причин.

Іменно, тертиці тепер дуже дорогі, бо дерево пішло вгору, та і робітник дуже дорогий, тож коньче треба в сій справі ширшої діскусії, та і щодо лякерования вікон і дверей, чи не ліпше було би вибрати бронзову фарбу, чим білу.

А позаяк Паньство Добродії в недовзі загостять до нас, тож тогди обговоримо тую справу докладнійше, як тогид, уложимо кошторис, а тогди все буде як слід уладжене.

Поздоровляючи В[исоко]пов[ажаних] Паньства Добродіїв сердечно, зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

Моя жена засилає Паньству Добродіям свій поклін.

14/5 [1]908.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 22–23. Оригінал. Автограф.

№ 20

Криворівня, 16.IX.[1]908.

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Лист і гроші для Ілька³⁹ в сумі 340 кор[он] отримавем і відповідно до роботи буду ему виплачував.

Поки що Ілько еще нічого не робить коло хати, правдоподібно робить отаву та копає боришку, користаючи з веремя, бо тую роботу коло хати і в часі години буде міг робити.

Комісія плавачкова⁴⁰ поїхала горі в Явірник і як зачуваю, має десь завтра або позавтра надтягнути до Криворівні, але їде incognito, бо ніхто – ні зверхність громади, ні уряд парох[іяльний], ні жандермерія – не знають ні часу, ні години, коли приййдуть, помимо того, що радник намістництва Kleberg⁴¹, як був у нас на весні, обіцяв, що всі інтересовані будут повідомлені перед вижше згадані уряди.

Як лише удасться мені зловити тую комісію, постою за тим, щоби коло Вашого города призначили поставити рака, який перед повинню там був.

Бистрець зістав заліцитований через жидів за суму шацункову 63 000 кор[он], других подробиць еще не знаю, але, як зачуваю, не обійде ся без шахрайства і еще натягнуть тих бідних Гуцулів, що вже передше були покуповали землю, а тепер, щоби могли контракта дістати, будуть мусіли дещо доплатити.

Бистрець і Криворівня є неизчерпаємое жерело доходів підозрілої природи.

Еще в сій справі напишу до Телішевского⁴² та поінформую ся про сю справу.

Ми вже поволи прилагоджуємо ся на зиму, збираємо з городів, що Бог дав, бо боришка гние дуже, а з Березова⁴³ ледви вернеть ся насіне.

Погода у нас тепер доста химерна: раз красно і горячо, а другий раз хмарно і студено, що і кожух не вадив би на хребті.

Оповідав мені Ілько, що страх ненавидять на мене та і на Вас, мабуть, за те, що я не допустив до роботи тої кашіці в Бережниці, котра нічого би була не помогла, а копу-дві балок була би коштовала.

Щодо дороги на Бережници, то і нікому не сниться ще будувати, хочай повіт дістав 16 000 кор[он] від Виділу кр[айового] на конечні наприви доріг.

А просто шкандал на тій дорозі з Косова до Криворівні, бракує два мости, а хочай від повени минає два місяці, то не можуть спомогти ся на будову тих мостів; а переїзд через потік в тім місци, де нема моста, такий стрімкий, що єсли єще ніхто не поломив собі костий або не покалічив коні – то хиба провідіню Божому дякувати за се.

Сьогодні мали вже Хоткевичі⁴⁴ та Доманіцький⁴⁵ відїїхати до Львова на Ворохту, але що жиди не приїхали, сидять єще в Криворівні на позапакованих річах – от бідному все вітер в очи.

Се було би вєсе, що у нас цікавого стало ся, а Воевудку⁴⁶ як где подиблю, спонукаю, щоби тоє справленє границь подав до суду.

Поздоровляючи В[исоко]пов[ажаних] Паньства сердечно, зістаю з глубоким поважанєм,

О. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 25–26зв. Оригінал. Автограф.

№ 21

Високоповажаний Пане Професор!

Думаю, що мій лист застане вже Вас, Пане Добродію, у Львові, тому і кермую єго сюда.

Комісія плавачкова признала Вам три раки, один зараз з краю, де був старий рак, другий – по середині менше-більше, где лежав ковбок в плоті, а третій – при кінци закруту города.

Так по правді сказавши, комісар староства не хотів ані говорити про убєзпечєне берега коло Вашого городу, а то з тої причини, що війт не виказав Вас межі тими, котрі потерпіли від повени якусь шкоду, але я зачав представляти управитєлеви князя Любомірського, що то лише стало ся через помилку, тож він сам подав до протоколу тії два другі раки, бо той один, яко давнійше вже бувший, комісія мусіла признати.

Рівно ж і відшкодованє сам управитєль признав і зараз на місци 10 кор[он] заплатив, котрі суть у мене до розпорядженя.

Ілько вже зачав шальовати хату і вже половину обшальовав, добре оно виглядає з дороги, і ціла хата прибере ся тим шальованєм.

Не знаю, чи він має і шальовати тую стїну, що є внутр галєрії від подвіра, як се входить до кухні, а питаю ся про се, щобим знав, бо не хочу ся питати про се Ілька, щоби він не крутив; на мою гадку думаю, що не треба, але не знаю, як Ви, Пане Добродію, з ним згодилисьє ся.

Дороги вже майже полагоджені, коло Вас на Бережници красують ся два мости доста просторі на пропущєне води, а в тім місци, где вода спливала до Вашого города, підмуровано дорогу і висипано шутром.

Видите, Добродію, тепер самі, що безпотрібним було заходити в будову кашиці, а я навіть говоривєм з Стасієм про відверненє того русла, то він осьвідчив, що повіт мусить тоє сам зробити, бо інакше вода вічно робила би їм на дорозі шкоду.

Єще тепер Ілько згадував мені за тую кашицю, видко, що жаль єму того зарібку, який би був мав при сій роботі.

Також сьогодні докінчують тую бер коло дяка, правда, дуже то фушерська робота, але бодай буде який такий перехід, доки нова повінь не забере его.

Наш вїт, котрий при і по виборах так дуже агітовав проти мене, переставив ся в вічне упокоєніє 28/10; еще в понеділок, 26/10, набував ся гараз, а вечером, вернувши домів, щось заслаб, а рано вівторок в купели, яку собі зробив, помер.

Тепер моц багато кандидатів є на вїта: Івандюк⁴⁷, Стасіо⁴⁸, а навіть і Владзіо думає при нових виборах кандидувати.

А гуцули, розагітовані старим вїтом против мене, – і то просто в шкандальний спосіб – ледви чи не дадуть зловити ся на удку котрого з них, хотяй тепер поволи декотрі вже видять, якого собі лиха напители.

Тепер була шацункова комісія на Криворівню, бо суд, котрий не позволив ліцитувати цілу Криворівню, згодив ся на жаданє вірителів, щоби якусь часть, а іменно 700 моргів, зліцитувати, в цілі заспокоєня вірителів.

До ліцитації правдоподібно прийде ціла Бережниця – а лишит то все, що є в селі.

От і тільки новин у нас, а тепер, поздоровляючи Паньство і Добродіів сердечно, зістаю з глибоким поважанєм,

О. Волянський

17/XI [1]908.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 27–28зв. Оригінал. Автограф.

№ 22

Найщирші желаня всего найкращого і найліпшого та здоровья на многі літа засилають з Новим Роком щирожичливі,

М. [та] О. Волянськіі

14/I [1]909.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 30–30зв. Оригінал. Рукопис. Автограф на звороті візитівки. Наддрук на візитівці: “О. Алексей Волянський”.

№ 23

Криворівня, 5/3 [1]909.

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Я вправді писав картку до Вас, але правдоподібно не дійшла она Ваших рук, бо Ви тогда госьтювали в Києві⁴⁹.

Довідавши ся з “Діла”⁵⁰, що Ви вже у Львові⁵¹, проте пишу сесь лист, щоби Вам дещо про Вашу вілю написати.

Ілько вже скінчив шальованє цілої хати, а з лякерованєм втримав ся до того часу, коли вже ціла хата буде лякерувати ся, а то з тої причини, що якби він долиною полякеровав, тоби поплямило ся тое лякерованє, як буде ся горою лякерувати.

Я говорив з Пилипеньчуком (з тим, що Паньству робив ліжка), чи би він не підняв ся полякерувати стіни, вікна і двері?

Отже, він згодив ся на те, лише мусить вимірити собі хату, кілько треба буде лякеру, і тогда подасть мені за свою роботу і лякер ціну, – а я напишу Вам, Добродію, тую его ціну та, если она буде можлива, дасьте на се свій placet або будемо шукали когось другого.

Заходить питане, чи Паньство хотять і приголки лякерувати, себто тоє шальоване, яке містить ся межі дахом з всходу і заходу соньця; про те прошу мені написати⁵².

В попереднім лисьті запитувалисьте мене, Добродію, чи Стасію вже парцелює Криворівню і чи не можна би що купити?

На разі має лише судове позволене на продажу 700 моргів – але мусить перепровадити ошачоване тих моргів через судових знатоків, і доперва по ошачованю і затвердженю через суд того ошачованя буде міг продавати. А що він не має гроший на кошта такої комісії, тож справа спочиває, хиба як где роздобуде пособій, то може на весні перепровадить тоє ошачоване.

Притім еше не знати, котрі парцелі призначені будуть до продажи, тож думаю, що справа проволіче ся до літа.

Той лісок коло Вашої віллі гет вирубав Стасію, тож гадаю, що може і той шмат землі піде до того комплексу парцеляційного.

У нас зачала ся ніби весна, сніги поволи зникають з поверхні землі, але що того снігу було на метер за грубо, тож еше всюда біліє ся, немов в зимі, а ми вже такі жадні тої травички, бо нема чим маржини годувати, і лише потішаємо ся надією, що незабарить весна, а з нею паша та якось докалатаємо з годівлею.

Ілько взяв перше при початку будови 200 кор[он,] а тепер просив о 100 кор[он,] котрі я ему дав, а решту лишає на пізнійший рахунок; тож у мене лишає ся ще 50 кор[он,] а з тих 20 кор[он,], щом дістав на викуплене лякеру, лишило ся 2 к[орони] 54 [сотики,] тож разом 52 кор[они] 54 сот[ики].

А тепер поздоровляю Високоповажаних Паньство сердечно і зістаю з глибоким поважанєм,

О. Волянський

Жінка рівно ж засилає своє сердечне поздоровлене.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 31–32зв. Оригінал. Автограф.

№ 24

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Може сесь лист застане Вас еше у Львові⁵³, проте і туда его кермую.

Вчера приходив до мене Пилипенчук, щоби остаточно згодити ся за лякерване не дверей, вікон і шальованя округ хати.

Він обраховав, що всего шальованя є 350 м[етрів квадратних]*, в що враховано веранду з вні і внутря, а разом з вікнами і дверми зажадав 360 кор[он] за лякерване дворазове.

Если би Паньство хотіли, щоби тоє лякеров[а]не лищіло, то жадає 400 кор[он], бо мусів би брати так званий Smaile-lack, котрого кільограм о 60 сот[иків] дорожше стоїть, як звичайного лякеру.

При тій нагоді може і помаже ся дах тером, коби лише вереме послужило до тої роботи.

Если Паньство згодять ся на тую его ціну, то прошу прислати задаток на фарбу, а він, спровадивши, забере ся до роботи.

Сам не могу нічого сказати, чи то не задорого, але може би Пан Професор запитали якого знатока, а він міг би оцінити, чи то варто тільки гроша, чи ні?

* В оригіналі після “350 м” розміщений символ квадрата.

Після его рахунку треба 100 klg лякеру, що виносить 115 fl. (нога бене, з того 50 klg Smaile-lack), а 85 fl. за роботу, бо до фаціят треба руштованя.

Також прошу написати, як високо з долини має ся жовтим ляком підмазати; бо на мою гадку на 1 м[етр] зависоко, було би не пропорціонально, бо високість стіни виносить 3 м[етри] 90/120.

У нас сніги єще лежать не то на верхах, але і долиною, минувшого року вже о сей порі жінка була ся обвесновала коло хати, а сего року ані гадки, ледви що інспекта насилу заложила, щоби мати якусь рану росаду.

Також і за город Паньства жінка не забуде і вже жеде, коби лише сніги стопили ся, щоби і там позасівати, що треба для дому.

А тепер засилаю В[исоко]пов[ажаному] Паньству веселих і щасливих съвять і зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

26/3 [1]909.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 33–34зв. Оригінал. Автограф.

№ 25

Криворівня, дня 7/6 [1]909.

Високоповажаний Пане Професор!

Вже поволи зачинають добирати ся до Криворівні, перше жидки якось не могли дати собі ради з нею, тепер галицке товариство кредитове земске взяло ся на добре до Криворівні і виставило єї на ліцитацію⁵⁴.

Термін ліцитаційний визначений на 8 липня [1]909 о 9 год[ині] перед полуднем в бюрі <че[сло]> 48 ц[ісарско-]к[оролівського] суду окр[ужного] в Коломії.

Недвижимість та оцінена зістала на 146 462 к[орони], а найнижша ціна виносить 97 641 к[орон] 34 сот[иків] і понизше сеї ціни не зістане заліцитована. Про услівя ліцитації і другі дані можна довідатись в ц[ісарско-]к[оролівському] Суді окр[ужному] в Коломії в год[инах] урядових.

Робота коло лякерования хати поступає поволи, але є надія, що до кінця червня буде скінчена.

Сегодня був я на місци і оглядав, що зроблене: отже, дах витерований, вікна, двері і веранда полякеровані перший раз, рівно ж і шальованє хати завтра докінчить ся перший раз лякерувати.

В середу зачне ся лякерувати другий раз і з внутр вікна, двері і веранду, а коли се скінчить ся, тоді долякерує ся і з вні.

У нас перепадають дуже части дощі, котрі на трави і огороднину суть золотом, однаково ж для такої роботи, якою є лякерованє, не дуже сприяють, бо лякер не хоче скоро схнути.

А коли Паньство Добродії загостять до нас?⁵⁵

Тепер у нас дуже гарно, царинки покрились буйною зеленою, а розцвітаючі ся цвїти розносять бальсамічну воню в воздуху.

Наша Влодзя⁵⁶ вже загостила домів по зложеню іспиту зрілости, а на другий тиждень їду з двома другими до Коломії здавати приватні іспити, а як Бог поможе, що піде добре, то вже від 18/6 зачнуть ся у нас вакації на добре.

Якось сего року мало зголошують ся літники на побут в Криворівни. Чи не причина там тогорічні дощі та повени.

Здоровлючи Високоповажаних Паньства сердечно, зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 35–36зв. Оригінал. Автограф.

№ 26

[Криворівня, 29 серпня 1909 р.]⁵⁷

Високоповажаний Пане Професор!

Після моєї гадки, наразі прошу не вязати ся умовою о наймлене ґрунту на 3 роки за ціну 40 злр.⁵⁸ з Ільком, а то з тої причини, що Ількови рік доперва кінчить ся з 1 червня 1910 року, тож доста часу еше буде і Вам, і єму над сею справою подумати, по друге – Ілько хоче за малий чинш забезпечи[ти] собі так догідний для него ґрунт, і кромі погноєня ґрунту не хоче взяти на себе зообовязаня огороженя его, а то само собою розуміє ся, що хто уживає довший час ґрунт, повинен его і згноїти і обікласти. По третє, що если він дає 40 злр., то повинен взяти на себе тіі зообовязаня, які Ви, Пане Професор, єму кладете, бо от зовсім не суть завеликі. Тож прошу стояти вже при своїм жаданю, щобі він і огорожу направив, і ґрунт погноїв, а вже щодо засаджування смерічками, то можна сесе під весну доста <тан[ш]им> коштом на власну руку зробити.

Щодо ґрунту Йоська⁵⁹ прошу тримати се в резерві, бо то ціна обчислена хиба на кешеню Пана Професора, бо сумніваю ся, щоби хто тільки гроший за сей ґрунт дав.

Прочу прийняти від нас, бодай листовно, наше щире поздоровленє, бо особисто годі нам ся попрощати, бо маємо у себе гості, та і Д[окто]р Франко⁶⁰ сегодня загостив до Крив[орівні] і був у нас на обіді та просив, чи би ми его не прийняли до себе на довший час – що, з взгляду на его слабість, мусілисьмо єму відмовити, але правдоподібно вікт треба буде єму давати, бо він у дяка замешкає. Але харч ледви буде міг дістати, бо і дяк тепер – соломяний вдовец. Проте здоровимо В[исоко] пов[ажаних] Паньства щиро і жичимо щасливої дороги та до милого побаченя ся в здоровю. З високим поважанем,

О. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 37–38зв. Оригінал. Автограф.

№ 27

Криворівня, 18/11 [1]909.

Високоповажаний Пане Професор!

Не відписував я так довго на Ваш лист, бо Ілько не міг рішити ся щодо ціни найму, та еше і доси справа не порішена і мабуть порішить ся аж на весну, як Паньство загостять в Криворівню.

Зрештою думаю, що то нічого не шкодить, бо однаково на весну єму кінчить ся речинець, та тогди буде можна сесею справу залагодити.

Тепер пишу про другу справу, а іменно – про плоти, які буря, яка у нас 13/11 лютила ся, поперевертала, а котрі треба позакладати еше тепер, чім морози заморозять землю.

Передвчера приходив до мене Ілько і казав, що понаправляє плоти, а за роботу або пан Професор, як ся з ним згодять надальше, то відтягне ся від чиншу, або ему готівкою заплатять.

За матеріял згодив я ся з ним так, що за 100 латок заплатить ся ему 10 фл., а за слуп по 15 кр[ейцерів] за штуку, отже, кілька піде латок і слупів – після того ему заплатить ся за матеріял.

Щось трохи слупів буде з смерек, які буря повивертала такої на вашім городі, а котрі Ілько має повирабляти.

Тих вивернених і поломаних смерек є 11 штук, а кілька буде з них слупів, покаже ся аж по виробленю, бо одні суть грубші, а другі тонші. Прошу проте відворотною поштою мене повідомити, чи годите ся на тоє предложене, щоби Ілько міг розпочати роботу коло плотів en gross, бо en detail він денещо вже понаправляв, щоби забезпечити вступ чужим на Ваш ґрунт через те, що плоти пообпадали.

Страшеної шкоди наробила сеся буря у нас в горах: ліси поломила, сіна повивертала, хаги та дахи позривала, еще з Вами і з мною обійшла ся найчемнійше, бо лише нам плоти поломила, та щасьте, що маємо красне вереме, що мож було понаправяти, а сли би була земля замерзла, то мусіло би було все ждати до весни – а обійсте було би стояло, немов опущене, занедбане.

Бідним людям причинила ся до заробітків, бо страх, як у нас сеґо року бідним людям нужда, ніґде нема бутинів – тож сиділи всі в дома, а по сій бурі кождий мав щось до роботи, тож бодай на 2 тижні мають где заробити.

Коби не та буря, малибисьмо на причуд хорошу осінь, морозів майже не було, а і дощу* та болота осінного зовсім не зазналисьмо.

Деся незадовго виберу ся до Львова відвідати нашу доньку⁶¹, котра приготовляє ся до іспиту з 7 кл[асної] гімназ[ії], щоби за два роки доповнити матуру гімназ[ичну]; хотіла ся записати на філзофію, але не прийняли ю через те, що не має 18 літ, хотяй то неправно, бо на інших університетах вже з 16 роком життя приймають дівчат. Але щож, коли наш львівський Університет та взагалі школи мають якісь extra права і установи.

А тепер поздоровляємо щиро В[исоко]пов[ажаного] Паньства і зістаємо з глуким поважанєм,

М. [та] О. Волянські[і]

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 40–41зв. Ориґінал. Автограф.

№ 28

В день Імянин засилаю найщирші желаня всего добра на Многия літа.
Криворівня, 21/11 [1]909.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 42–42зв. Ориґінал. Рукопис. Автограф на звороті візитівки. Наддрук на візитівці: “О. Алексей Волянский”.

№ 29

Високоповажаний Пане Професор Добродію!

Ми і думали, що Паньство Добродії деся в Київї пересиджують, проте вже самі зарядили все, що треба було. Жінка посадила та посіяла на городі всяку ярину,

* В ориґіналі помилково “дошу”.

а я віддав Ількови на дальше державу сіна⁶². Щодо ціни, я не годив ся з ним, лише сказав я єму, щоби налагодив дров, постарав ся о сторожа, а вже як Ви, Добродію, прийідете, то з ним залагодите самі фінансову сторону, тим більше, що він хоче взяти сіно на три роки, щоби міг згноїти царинки. Я за немельдоване своїх гостей зістав засуджений на 10 кор[он] кари⁶³, але против сего засуду вніс відклик до Намістництва, чи що pomoже, зобачимо.

Здало би ся, щоби наші послы парламентаріи внесли в тій справі інтерпеляцію, на якій підставі заведено в Криворівні виємковий стан облоги, може би то що помогло?

У нас доста красно, лише ранками та вечерами доста холодно, а дощі майже щодня перепадають.

З виборами громадскими єще доси справа не полагоджена, та мабуть розв'яжуть ту нову раду та розпишуть нові вибори.

Вже від 15/6 зачнуть ся у нас вакації, бо тогди діти будуть вже по іспитах, коби лише з додатним успіхом, а було би все гаразд.

Здоровимо В[исоко]пов[ажаних] Паньства Добродіїв щиро та зістаємо з глибоким поважанєм,

М. [та] О. Волянські

30/5 [1]910.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 43–43зв. Оригінал. Автограф.

№ 30

Високоповажані Паньство Добродіі!

Сегодня замовив я у Пилипиньчука тіи два вікна, тапчани, стіл і лавку, а він обіцяв, що то все зробить до прийїзду Паньства Добродіїв.

Розходить ся о се, где тіи вікна мають бути уміщені в возовні: чи в тій стіні від дороги повітової, чи в задній стіні від потока, бо Пан Професор пишуть “в тильній стіні – против брами”, а що є дві брам[и], тож hic succus?

Щодо тої продажи реальности Владзя, то правда, він писав і до мене лист, щоби я Д[окто]р[а] Калитовского⁶⁴ намовляв на то купно, але я вже з ним жадних інтересів не робив бим – тож ані словечка ні єму, ні Д[окто]р[ови] Калитовскому не писав. Проте він намовив Івандюка, щоби він тоє зробив⁶⁵.

Щодо того ніби фільва[р]ка, який він мав купити, се о стільки лож, що то не фільварок, а лише піддурив якогось Гуцула криворівського, який в Комісії для осель рентових зятягнув позичку 4000 кор[он], і той продав єму той ґрунт около 30 моргів з тим, що він, Владзію, переберає на себе той довг, а тому Гуцулови має дати єще щось 3000 кор[он], а що гроший не має, а Гуцул пре – проте на всі боки шибает ся, щоби ту реальність повижше Боднарівки⁶⁶ кому за грубі гроші продати. А що він ревний католик, тож не хоче жидам продати, лише якому християнинови?*, який би, нота бене, добре заплатив.

В Черногорі⁶⁷ на Зелені съвята⁶⁸ упав сніг і то майже аж по садиби гуцульські, то у нас тепер студено доста проникливе, а єще до того вітри віють, проте відчуваємо єще гірше тую студінь.

*Знак питання в оригіналі.

Ми тепер лише обоє вдома, бо тії двоє молодших дітей поїхали до Калуша на вакації на тиждень, а старша єще у Львові, але вже 27 с[ього] м[ісяця] приїжджають.

Сезон вакаційний отворив Хоткевич, бо Гнатюк⁶⁹, поки жінка приїде, мешкає у Д[окто]ра Невестюк⁷⁰ в Жабю.

Засилаємо наше щире поздоровленє і зістаємо з глибоким поважанєм,

М. [та] О. Волянськіі

Криворівня, 22/6 [1]910.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 44–45. Оригінал. Автограф.

№ 31

Сегодня, в четвер, о год[ині] 9 рано час сонічний, відбуде ся поминальне Богослуженє за бл[аженої] п[ам'яті] Адама Коцка⁷¹, на котре маю честь В[исоко] пов[ажаних] Паньство запросити, если Паньство не суть трудні по такій тяжкій дорозі. З глибоким поважанєм,

А. Волянський

21/7 [1]910⁷².

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 46–46зв. Оригінал. Рукопис. Автограф на звороті візитівки. Надрук на візитівці: “О. Алексей Волянський”.

№ 32

Криворівня, 4/3 [1]911.

Високоповажаний Пане Професор!

Вже давно збираю ся писати до Вас, та за всякими житейскими клопотами годі було мені прибрати ся до писаня.

Річ іде о сесь ґрунт, який посідав Майорчук, котрий сеї зими помер, а спадкоємці хотять его продати. Ілько казав мені, що займе ся сим купном, сли Пан Професор рішуть ся купити.

Той ґрунт на краю Бережниці, що посідала Марта Мокан, вже проданий, а купив его бувший ваш сторож з перед двох літ Сенеджук.

Також є на продаж і ґрунт Івандюка⁷³ разом з хатою, той коло Уряду громадського, видко, що довги его так присіли, а політика его не дописала, що мусить продавати, бо жиди не дають спокою.

Але ледви знайде він купця на него, тож правдіподібно піде на бубен.

У нас ніби пахло весною, і жінка моя вже поволи забирала ся до перших робіт весьняних, але сніг знова упав, та зачали ми наново зимовати. Також і в городі Паньства посіє ся і посадить ся все, що буде треба, проте тим вже прошу не журити ся.

Наші противники в раді громадській дальше риють і інтригують на всі способи, а уживають вже таких огидних средств, що вже остогидло чоловікови не то бороти ся з ними, але і дивити ся на те все.

Рівнож і Рада повітова забрала ся енергічно до діла, бо ухвалила на своїм засіданю в січні відобрати від громади касу пожичкову та забрати під свій заряд до повіту; вправді ми внесли відклик против сеї ухвали Ради пов[ітової] до Виділу краев[ого], але відав се нам нічого не поможе.

От всекими а всекими способами доскулюють нам, що годі і переписати.

Світлана ПАНЬКОВА, Валерій СТАРКОВ

Поздоровляю сердечно Високоповажаних Паньства Добродіїв та зістаю з глибоким поважанем,

А. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 47–48зв. Оригінал. Автограф.

№ 33

Сердечний привіт засилаємо з днем Воскресенія Христового.

М. і О. Волянські

20/4 [1]911.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1 – Спр. 393. – Арк. 52зв. Оригінал. Автограф. Вітання на великодній поштівці з наддруком на лицевій стороні “Христос Воскрес!” Адреса: Росія. Київ. Високоповажані Паньство М. М. Грушевські. Київ. Паньковская, 9. Штемпель поштовий: Jasienów Górny (дата: 20.IV.11).

№ 34

Криворівня, дня 29/4 [1]911.

Високоповажаний Пане Професор!

Сердечно дякуємо за желаня, яких не менше желаємо і ми Високоповажаному Паньству.

Що до Йоськової реальности⁷⁴, наразі справа спочиває з ріжних причин, а найбільше з тої одної, що в ту справу вмшали ся до того непокликані чинники, які на посередництві хотіли би дещо заробити.

Проте я уважав за відповідне лишити сесе до приїзду В[исоко]пов[ажаних] Паньства ту на місце, а вже тогди лекше буде сю справу полагодити – тим більше, що не буде більше компетентів на купно сеї реальности.

У нас доста красно заповідає ся весна, лише що дощу нема, та не мож так скоро обробити ся з весняними роботами.

Не веселійше і у нас щодо publicis, поминувши вже особисті, бо справа виборів заповідає ся доста сумно; люди зовсім обоятно відносять ся до акції виборчої⁷⁵, з чого не залишать скористати противники і висунуть в послідній хвилі свою кандидатуру, як то і при перших виборах⁷⁶ було.

Наразі маємо трех кандидатів, а то: Д[окто]р Триловский⁷⁷, Зах[ар] Скварко⁷⁸ та судія з Косова Гула⁷⁹, москвофіль, а як зачуваю, висувають еше Лаврука⁸⁰ з Испаса та якогось селянина з Старих Кут. Але не обійде ся, щоби і з польської сторони не висували якогось кандидата, бо годі припустити, щоби поляки голосовали на котрого з вижше поданих.

Сезон в Криворівні вже зачинає ся, бо маса летників зголошує ся о винаймлене хать для них, лише біда, що таких багато нема.

А тепер поздоровляємо В[исоко]поважаних Паньства щиро та зістаємо з високим поважанем,

М. [та] А. Волянські

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 49–50. Оригінал. Автограф.

№ 35

Криворівня, 23/6 [1]911.

Високоповажаний Пане Професор Добродію!

Даруйте, що я приборив ся з відповідію, але ті прокляті галицькі вибори не тільки що забирають чоловікови багато часу, але еще просто руйнують на здоровлю, коли мусить ся глядіти на ті всі лайдацтва.

З справою продажи реальности Вігдора річ має ся так. Вігдор хоче за свою реальність з приналежним до неї ґрунтом в обемі 77 арів 7000 к[орон], та борше не хоче уступити з своєї хати аж десь в половині падолиста с[ього] р[оку].

Кромі сеї области ґрунтової в обемі 77 арів, посідає еще тільки раз берда понад хатою, але на се не має контракту, бо то він купив від Стася, та він не може від него дістати контракту по відомій Вам, Добродію, клявзулі тестаменту его вітця.

Проте, якби Вігдор продавав, то і Ви, Добродію, лише малибисьте на сесь обем ґрунтовий лише провізоричне посіданс, бо контракт на сесе не можна зробити.

Думаю, що сли Вігдор не може чи не хоче борше уступити з хати аж в падолисті, що сю справу буде мож залагодити під час побуту Паньства в Криворівні.

Ілько просив мене, щоби я запитав Вас, Пане Професор, коли Ви заміряєте прийїхати до Криворівні⁸¹, а то тому, щоби він міг прокосити траву на подвірїю і коло хати, щоби Паньство мали спокій в найближшій окруженю хати. Сама хата вже вибілена і упорядкована та стоїть готова на прибуте Паньства.

Коби вже ті вибори покінчили ся, тоби вже і я міг розпочати свої вакації, але як показує ся, то ледви до 2 липня они покінчуть ся; може еще і прийде ся чотири рази голосувати.

А тепер поздоровляю В[исоко]поважаних Паньства щиро та зістаю з поважанем,

О. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1 – Спр. 393. – Арк. 53–54. Ориґінал. Автограф.

№ 36

Високоповажаний Пане Професор!

Хотяй еще не знаємо, який буде вислід виборів, але вже бодай минули ся, та щоби нікому вже такі не приснили ся, які ми сего разу переходили. Тепер вже буду міг розпочати вакації та трохи відітхнути, оскільки на се позволять мені мої парохіане. Щодо купна реальности у Вігдора, то можна еще почекати, бо нема небезпеченьства, щоби кто другий хотів ю купити.

А навіть і для Вас, Пане Професор, буде ліпше, як Ви самі оглянете тую его посілість та тогди вже рішите ся, чи варто за ню дати тільки гроший, чи ні. Вігдор не хоче ані сотика з поданої ціни 7000 кор[он] спустити. Ілкови говорив я за хату для д[обродія] Залізняка⁸², та він вправді має в Бережници дві хати, але та друга є низька і не має печи, тож еще не міг мені дати рішучої відповіді, що прийме Залізняка до себе, хоть з другої сторони не відмовив. Коня рівно ж має, лише не може дати на якого будь фірмана, хиба би він сам або его тесть йїхали би ним. Щодо візка, про який ми тогид говорили, то буде труднійша справа так борзо его купити, бо готових в Коломиї нема і треба би доперва замовити; а робота того ж потрєвала би щонайменше три тиждні. Але, думаю, що у Львові дуже легко можна готовий купити; бо там 2 фабрики, а вже фрахт на Ворохту тільки само коштував би, що з Коломиї. На-

разі не знаю, чи я так скоро буду в Коломиї, щоби я міг залагодити тую справу, хиба би листовно. Не раз я читав в “Ділі” анонси, що є на продаж візок на одного коня у фабриці візків і повозів, лише що фірму я забув, але пан Професор можуть з книжки адресової про се довідати ся.

У нас тепер дуже каприсьна погода, хоть взагалі, мож сказати, не зла. А тепер поздоровляю щиро В[исоко]пов[ажаних] Паньства Добродіїв та зістаю з поважанем,

А. Волянський

Вівторок 4/7 [1]911.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 55–56зв. Оригінал. Автограф.

№ 37

Високоповажаний Пане Професор!

Дня 7 с[ього] м[ісяця] навістила наші гори страшна катастрофа повени, яка спричинила великі шкоди. Комунікація на всі боки перервана, з Ворохти до Криворівні ледви чи за місяць буде можна дістати ся. Зате з Заболотова, а властиво з Косова, відав до тиждня буде привернена комунікація, проте, сли Паньство будуть виїжджати до Криворівні, то прошу йїхати на Заболотів, бо сюда буде мож дістати ся до Криворівні, нота бене, сли знова не буде нової повени, бо дощ, який вчера цілий день перестав був падати, сьогодні знова зачав падати та позатягало ся на всі боки.

Також і на посїлости Паньства повинь зробила немалої шкоди⁸³: з одної сторони Бережниця позабирала плоти, позамульовала царинку та мало браковало, що була би забрала возовню і стайню; з другої сторони Черемош позабирав плоти. Ілько власне приходив до мене питати ся, що робити з плотами?, тож я єму сказав, щоби наразі то позакладав, що конечне треба заложити, а вже як Паньство прийїдуть до Криворівні, то тогди вже Пан Професор з ним урядять дальший плян роботи в ціли забезпеченя ґрунту. Вже від 25-ти літ видів я ріжні повени ту у нас в горах, але такої страшної, як сегорічна, то і старі люди не тямлять.

На цілій просторони від Жабя до Устерік позабирала вода всі бери, що з другим боком Черемоша нема жадної комунікації, та Гнатюки є зовсім відірвані від сьвіта⁸⁴, а вода ледви до тиждня опаде, щоби було мож дарабчиною дістати ся на другий бік. Сли би до суботи не було єще комунікації від нас до Косова, то я зателеграфую – а як вже буде яка така, бо о добрій так скоро і гадки не може бути, в такім разі не буду телеграфувати.

Поздоровляю Високоповажаних Паньства сердечно та зістаю з правдивим поважанем,

А. Волянський

Неділя, 9/7 [1]911.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 57–58. Оригінал. Автограф.

№ 38

Високоповажаний Пане Професор!

Сьогодні доперва відписую на Ваш лист з понеділка, бо вчера мав я дуже далекий похорон в Ясенові⁸⁵.

В неділю 3/9 був у мене Ілько, який здавав мені справу з своєї місії до Комісії плавачкової на Жабю.

Отже, Комісар староства заявив ему впрост, що Ви, Пане Професор, не дістанете жадного відшкодованя, бо тудя, кудя вода ішла, то є *bonum publicum*, а Ваш ґрунт іде повижше. З того я бачу інтригу Прибиловских, які мусіли ему підсунути тую вістку, бо они з біса злобні, та где можуть пхають ся, щоби лише людям шкодити. Щодо рака того, якого передтогідна Комісія була признала, то сказав Комісар, що о него може лише громада упоминати ся для охороненя того “*bonum publicum*”, а на мою гадку, був се лиш викрут, щоби потому війтови сказати, що они того ґрунту не посідають, лише Ви, тож і не можуть упоминати ся о рака, та таким робом забезпечив ся на два боки. Тепер щодо Ілька і его вимогів. Я думаю, що найліпше стоять при контракті, і лише ему то дати, що після умови в контракті було сказане. Оскільки я могу судити, то Ілько лише так собі говорив, що розв'язе контракт, бо ему той ґрунт до політкованя та уживаня є дуже наручний, та що він єще до 14/10 надумає ся та лишить ся на дальше, та і комин собі злагодить, і маржину буде повозити на вашім ґрунті, бо в Бережницю нема дороги, щоби міг сіно до себе повозити, а по друге, що прийшло би ему гірко розставати ся з тим Вашим ґрунтом. Зрештою, Ілько як буде хотів розв'язати контракт, то певно прийде до мене і скаже мені то Вам написати, а тогди вже якось дамо собі раду. Щодо евентуального винаймленя ґрунту, по розв'язаню контракту з Ільком, Василеви Шинкарукови або Николаєви Савюкови, то треба би ся добре подумати, бо оба доста непевні фірми щодо плати політкованя. Щодо Хани Йоськової⁸⁶, а взглядно до того, щоби она по зробленю контракту і по виплаченю єї цілої суми купна єще мешкала в хаті, думаю, що се було би для Вас, Пане Професор, зле, бо мусите бути на то приготівані, що она Вам не вступить ся з хати, хиба будете мусіли єї су[д]ово викидати, а на що Вам єще і сего калабалику, як Гуцули кажуть. На мою гадку, при контракті дати єї цілу суму, коли она єще перед контрактом випровадить ся, або лишити у Нотаря 400 кор[он] яко кавцію, що она до того а того часу має мешкати, а з днем випровадження ся побере тую решту з депозиту Нотаря. А осторожність не завадить, бо вже з того виджу, що людці хотять щось на Вас заробити або Вам доскулити, коли вже розпочали переговори з Николаєм Готичем про ґрунт его, а то лише на те, щоби дещо єще і собі заробити або перешкодити в купні ґрунту. З Николаєм Готичем⁸⁷ про купно у него ґрунту поговорю; також і з Даньчуком⁸⁸ не залишу спосібности про его ґрунт поговорити. Чув я, що ніби Владзіо має вибирати ся з Криворівні, що дай Боже, хотяй я тому не вірю, але в разі тої неможливости, то певно Даньчук буде пертрактовати о сесь ґрунт Владзів, а тогди з певностию свій буде продавати, бо у него нема грошей на ту пертрактацію. Щодо обезпеченя хати Хани, наразі не можна сего зробити, хиба аж по списаню контракту хиба би обезпечив на єї імя. Що то тії Прибилоски не виробляють, то вже світ кіньчится, в надходячий понеділок 11/9 має громада провізорію з тим жидом, що купив Бережницю, за дорогу, а все то Стасева робота, який підюдив жида за те, що громада зробила ему таку стежку, не питавши ся его, а нароком сказавши, мала громада до того право, бо тудя ішла від віків дорога (стежка), а що з (ним) Стасієм громада не погодила ся на викупно дороги до млина, лише остювала своє право до переходу, тому він з злоби намовив жида до провізорії. Та як тепер суд рішить, чи мала право направляти громада стежку, чи ні, від того будуть залежати кошта, які винесуть до 400 кор[он]. Чи то не лайдацтво вже, і доки то Г[осподь] Бог буде єще терпіти тоє їх знушанє ся над людми.

Розписав я ся *per longum et latum*, але треба було на всі Ваші питання відповісти. Проте прошу ся не журити, якось то все уладнає ся, що буде добре; і Ілько ся

лишити, хочай ми его просити не будемо; та і з Ханною, як прийде до контракту, зробить ся лад.

А сли би Ілько такой 14/10 розв'язав контракт, то наразі поставило би ся Никола Готича за сторожа, та все би було миром.

А тепер здоровимо Високоповажаних Паньства сердечно і зістаємо з глибоким поважанєм,

М. [та] О. Волянські

Криворівня, 6/9 [1]911.

Комісія плавачкова має бути десь межей 8–11 вересня в Криворівні, та тогди еще раз Ілько буде вже на місци Комісара питати про рака і відшкодованє, але, відав, з того нічого не буде, бо виджу, що ту є рука Прибиловских, котрі лише на те жиють, щоби людям бороздити, где лише мож*.

Щодо Комісії плавачкової, яка вже була на місци в Криворівні, та Ілько заступав Вас при ній, нічого єму рішучо не сказали, лише взяли від него повновласть, та сказали, що они вже щось порадять ся та напишуть.

Ну зобачимо, що з того буде, я гадаю, що они надумают ся та бодай поставлять того рака, якого вже перед трома роками були признали.

Зрештою все миром, лише дощі та дощі не дають робити в поли, а студінь така, що лише про встид не топить ся в печях.

Що то сего року буде з пашою, не знати, бо маса трави є еще у людий до кошеня, а ту веремя дасть Бог.

Я зачав косити якусь отаву – та вже цілий тиждень капараю коло неї, та годі досушити.

Також з тою заразою на товар біда, бо не то що не вигасає, але еще більше змагає ся та другий раз завертає.

Прийде ся сего року збанкредитовати; а дорожня вже така, що годі вже витримати; а до того набілу вже майже не мож дістати, бо в кожній загороді товар хорує.

А тепер вже кінчу моє письмо, та прошу мені зараз відписати, що робити з Ханною.

При тім поздоровляю Високоповажаних Паньства сердечно та зістаю з глибоким поважанєм,

О. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 61–64зв. Оригінал. Автограф.

№ 39

Криворівня, 22/9 [1]911.

Високоповажаний пане Професор!

Здавало ся мені, що я зараз, по отриманю гроший, зроблю з жидівкою контракт та, по залагодженю всего, зараз напишу лист.

Тим часом жидівка крутит сею справою, раз каже мені, що еще не заінтабульована, другий раз, що дитина у неї слаба; а сегодня приходив до мене Никола Савюк з Бережниці та казав, що жидівка до него вже пару разів посилала послів, щоби він у неї заплітковав сесь ґрунт на пару літ.

* У цьому місці чернетковий малюнок-креслення олівцем без пояснення.

А коли сей зробив ю уважною, що она вже продала Вам ґрунт на віки, то она відповіла єму, що преці може звернути подвійний задаток, зрештой додала, най він заполіткує, але щоби я та Ілько нічого про се не знали, а вже якось то буде. От видите, Пане Професор, що за крутійка та жидівка, а Ви еще хотіли робити єї то уступство, щоби она мешкала до весни по списанено з нею контракту.

Я вже нарочно на другий тиждень поїду до суду і пересвідчу ся про тую інтабуляцію, сли жидівка до неділі 23/9 не прийде сама до мене.

Здає ся, що той гість, який гостив в Вашій хаті, не забрав нічого, а щодо шаф, то одна такой не була замкнена, бо і ключ від неї Ілько знайшов чи на столі, чи на долівці та замкнув тогди ту шафу, а ключ мені подав.

Я мав тепер доста неприємну аферу, а причиною сеї був Невестюк⁸⁹. Річ мала ся так. Дня 11 с[ього] м[ісяця] приходить до мене якась жінка, котра з своїм мужем не мешкає, щоби я пішов до неї похоронити єї померлу дитину. На се я єї відповів, що до неї до хати не піду, але як принесе до церкви, то я відправлю похорон та запроваджу на цвинтар. Она, тим не вдоволена, пішла за намовою моїх приятелів на Жабе і там Невестюк порадив єї взяти польского ксендза на похорон, а щоби то ніби мало якус форму, тож видав таке письмо до сего ксендза:

Do Wielebnego Ks. Nowackiego w miejscu. Jawdocha Szynkaruk 4. lat licząca zmarła w Krzyworywni, a że miejscowy Ks. Proboszcz odmawia pogrzebu, przeto Ks. Dobrodziej ze względów sanitarnych może pogrzebać.

Dr. Newestiuk⁹⁰.

Ну і на се письмо йіде той ксендз до Крив[орівні] на похорон. А що я вже того не міг стерпіти, тож коли він припровадив трупа до брами цвинтаря, я вийшов до него та попросив его, щоби він звідси забрав ся, бо ту не є его місце. Вправді, він еще щось там мені аргументовав, але я такой его випросив, і він скинув ризи та відійшов. Може еще прийде ся дещо потерпіти, а все через своїх людей; вже слів нема на се – якби той поступок Невестюка назвати. Кажу Вам, Пане Професор, що вже з тими всіма інтригами годі витримати, але чей Г[осподь] Бог pomoже то все перебути.

Погано у нас дуже, бо на всі боки не дають мені спокою: Якібюк⁹¹ обжаловав мене і вїта до Намістництва, що ми оба казали вирубати 3 морги ліса, та має іти такой лісничий від староства на то місце і сконстатовати сесе.

Неправда сесе, але знова треба буде і єю обжаловати за ощерство та йїздити на терміна. От і таке. Про Вашу справу купна, скоро довідаю ся в суді, як справа стоїть, зараз напишу. А тепер кіньчу, та здоровлю сердечно Високоповажаних Паньства,

Олекса Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 65–66зв. Оригінал. Автограф.

№ 40

Сердечно дякуємо за привіт. Поки що все миром. Жидівка Хана зволікає з списанем контракту, але я дав єї речинець по жидівських съвятах⁹², а сли она не схоче піти до контракту, тоді віднесу ся до Д[окто]ра Калітовского, що з тим фактом зробити. Она ніби то усправедливила ся, що еще до съвят не окутає ся з городом, але по съвятах певно, тож тоді поїде до контракту.

Здоровимо сердечно.

А. [та] М. Волянськіі

6/10 [1]911.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 60зв. Оригінал. Рукопис. Автограф на поштівці. Адреса: Italia. Roma. В[исоко]поважаний Добродій Michael Hruszewskij. Roma. Poste-restante. Штемпель поштовий: Jasienów Górny (дата не читається через неякісний відбиток штемпеля). На лицевій стороні поштівки фоторепродукція: Криворівня. – Krzywogórnia [зображення церкви Різдва Пресвятої Богородиці та плебанії зі сторони Черемоша]. На звороті листівки відомості про видавця: Наклад В. Робак, торгівля в Жабю. Фотограф В. Якібюк. Криворівня.

№ 41

Високоповажаний Пане Професор!

Ви вже певно загостили в свояси, проте хочу Вам подати вістку про купно ґрунту у Хани.

Отже після умови з нею мав я по жидівських съв'язях поїхати до нотаря в Жабю та зробити контракт; але що она доси не давала мені знати, що хоче йїхати до контракту, проте справа спочиває, але десь сими днями буду йїхати на Жабє, то сам поступлю до неї і зажадаю, щоби она сказала рішучо, чи хоче робити контракт, чи ні, а який буде вислід нашої розмови, то зараз напишу, щоби Ви, Пане Профессор, могли з нею зробити якийсь лад. Шкода лише, що у мене лежать пусто гроші так довгий час. Коло Вашої хати вже тепер спокійно, і не було доси жадного нападу. У нас тепер дуже красне веремє, та люди обробили ся з городниною, а вже було немало страху, як потисли перші морози та сніг намагав ся падати, бо майже ніхто в той час не був єще викопав боришки.

Зрештою миром, оскільки якісь несподіванки не встрясуть нами.

Поздоровляємо Високоповажаних Паньства сердечно та зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

24/10 [1]911.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 67–68зв. Оригінал. Автограф.

№ 42

Лист передвчера отримав, вчєра йїздив на Жабє та питав жидівку, чи вже поїде до контракту. Она осьвідчила мені, що як подужає, бо від свят жидів[ських] була слаба дуже, то сєго тиждня, то є від 29/10 – 5/11, дасть мені знати, коли поїде до контракту. Отже справа купна поки що спочиває, але я вже допильную або сяк, або так, бо она дуже крутит чомусь.

Поздоровляю В[исоко]пов[ажаних] Паньства сердечно,

А. Волянський

28/10 [1]911.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 59зв. Оригінал. Рукопис. Автограф на поштівці. Адреса: Високоповажаний Добродій Мих. Грушевський, ц[ісарско]-к[оролівський] професор університета. Львів, ул. Понінського, ч. 6. Поштовий штемпель: Jasienów Górny (дата: 28.X.11). На лицевій стороні поштівки фоторепродукція: Криворівня. – Krzywogórnia [зображення церкви Різдва Пресвятої Богородиці та плебанії зі сторони Черемоша]. На звороті листівки відомості про видавця: Наклад В. Робак, торгівля в Жабю. Фотограф В. Якібюк. Криворівня.

№ 43

Криворівня, 11/12 [1]911.

Високоповажаний Пане Професор!

Певно вже мусів Вам п[ан] Д[окто]р Калитовский писати, що я вже 27/11 с[ього] р[оку] зробив з Ханю Бендер контракт.

Жидівка на всі боки крутила, але в кінці під загрозою процесу випровадилася з хати та пішла до списання контракту. При контракті мусів я Хані опустити 4 кор[они] 84 сот[ики] з податку на рік [1]911, бо з ціни купна я стягнув на податок лише 10 кор[он]*, рівно ж в уряді подат[ковим] мусів я від інтабульованої суми заплатити 5% проволочи щось в квоті 1 к[орона] 71 сот[ик], докладний рахунок переслав я Д[окто]р[ови] Калитовському.

На третій день по списанню контракту обезпечив я хату в Тов[аристві] “Дністер”⁹³ на суму 500 кор[он], а поліцу казав я передати д[обродію] Козловському⁹⁴, який мав і премію в квоті щось 5 к[орон] 70 сот[иків] заплатити. Тов[ариство] “Дністер” повідомило мене, що хату обезпечило та поліцу передало д[обродію] Козловському, а від мене зажадало пояснення, чи хто мешкає в хаті, і взагалі, на що она є призначена.

На се вже я дав “Дністрові” пояснення, що наразі в хаті ніхто не мешкає і що призначене їй є на мешкане.

При контракті звернув мені увагу нотар на сю обставину, що Ви, П[ане] Професор, яко властитель 3/5 невиділимих частий, можете бути наражені з сторони Николая Готича, який є властителем 2/5 невиділимих частий, на різні процесові неприємности, а іменно: Николай Готич робить довги і вже тепер є 200 кор[он] заінтабульованих на его 2/5 частий, а як він буде дальше робити довги, то ті довги будуть розлазити ся і на Ваші 3/5 невиділимих частий; проте радив якнайскорше спровадити геометра вимірити Вашу часть, зробити осібне тіло гіпотечне, розділити ся від Николая Готича⁹⁵, а тогди вже все буде миром. Про се я писав Д[окто]р[ови] Калитовському, але гадаю, що до літа можна еще з сею справою втримати ся, бо тепер перепроваджене сего виділення коштувало би великі гроші.

Щодо найму сеї реальности, то вже зголосило ся двох оферентів, а то: Никола Савюк, токар, та подоріжник повітовий Гаврилюк, який тепер мешкає у Филипа Зеленчука⁹⁶. Оба они порядні люди, лише Никола Савюк не такий певний щодо виплачування чиншу, але як буде мешкати при дорозі, то буде більше заробляти та лекше прийде ся ему і платити. Розходить ся о се, за яку ціну Пан Професор хотять винаймити ту реальність, проте прошу мені написати, кому з тих двох винаймити та за яку ціну. Гроші, прислані за писанки, передав я Ніколі Савюкови з тим, що він має еще щось за них зробити, бо як він мені казав, що за писанки рахує собі по 10 сот[иків], а пан Професор рахували ему по 16 сот[иків]. Зрештою, у нас миром, оскільки різні людці еще не придумали яких нових інтриг – щоби мені доскулити. Зима у нас дуже лагідна, сегодня вночи падав дощ, то і того троха снігу, який був упав, щезло, взагалі від вересня у нас дуже красно дотепер.

З політичного поля, то тепер відбувають ся різні ради, наради різних відтінків партийних – а навіть і польсько-руська угода вже дочекала ся третього засідання; з чого <вникую> якусь нову халепу.

А тепер здоровлю В[исоко]пов[ажаних] Паньства сердечно та зістаю з глубоким поважанем,

О. Волянський

*а податок на рік [1]911 вносить 14 к[орон] 84 [сотики], але що дуже мене просили, що она ся випровадила з хати, тож майже змушений морально опустив єї тих 4 к[орони] 84 сот[ики].

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 69–70зв. Оригінал. Автограф.

№ 44

Криворівня, 22/2 [1]912.

Високоповажаний Пане Професор!

Вчера отримав я Ваш лист, а що вже весна надходить, то треба з тим ґрунтом жидівки зробити якийсь лад, а іменно: треба би комусь винаймити, щоби обложив єго та щоби яку таку користь приніс Вам.

Як виджу з Вашого листу, що хати не хочете винаймити, то може би ґрунт заплітковав Ілько; він якось в зимі згадував мені про се.

Щодо купна ґрунту в Николи Готича, то думаю, що то дасть ся перепровадити, коли він єще більше наробить довгів, а вірителі будуть єго притискати. Зрештою, під час літа, як Ви, Пане Професор, будете ту на місци, то легкше прийде ся ту справу залагодити. Десь в маю, як вже буде добре вереме, то найму якогось муляра, щоби упорядковав тую хату жидівки, лише не знати, чи она дасть ся упорядковати, бо, по правді, я в середині тої хати не був єще та не знаю, оскільки она надає ся до мешканя, бо з вні – не дуже принадно.

З новин льокальних хиба те є до занотованя, що Ілкови померла жінка та весь свій маєток єму записала, а він, по короткій жалобі, оженив ся вже і то з дівчиною, що має доперва 16 літ⁹⁷, а він вже переступив 50 літ; то не знаю, як то буде дальше, як він буде ся старіти, а она приходить до чимраз більшої сили житя.

Також, як зачуваю, має нас опустити Владзію, хоть я, як той невірний Тома, доси не повірю сему, аж єго вже більше не буду бачив в Криворівні, що дай Боже, аміні.

У нас вже по трохи пахне весною, сніг гет згіб, але сьогодні щось знова налітає, то може верне ся єще до нас зима.

Прошу мене повідомити, що зробити з ґрунтом жидівки, бо тепер треба то все залагодити, бо як отворить ся весна, щоби єго зараз обложити, бо плоти коло него гет пообпадали, а трохи і покрали добрі сосіди.

А тепер поздоровляю сердечно та зістаю з глибоким поважанем,

О. Волянський

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 72–73. Оригінал. Автограф.

№ 45

Криворівня, 24/4 [1]912.

Високоповажаний Пане Професор!

Хотів я після Вашого бажаня той ґрунт від Хани винаймити комусь другому, як Ілкови, але, на жаль, зголошували ся такі людці, що годі було їм наймити, тож остаточно рішив ся я винаймити такой Ілкови, нота бене, сли Ви, Пане Професор, на то згодите ся.

Я по отриманю листу від Вас, оголосив, що той ґрунт є до винаймленя, на се зголосив ся Петреньчук і Даньчук, той, що сосідує з тим ґрунтом.

Петренчук хотів лиш винаймати хату і одну грядку на городнину, а решту не хотів, бо він не має чим обложити плоти. З взгляду на се, що він не хотів винаймати цілого ґрунту, як і на те, що Паньству буде потрібна в літі хата, з якої Петренчук по винаймленю не мав би где подіти ся в літі, его оферта мусіла упасти.

Щодо Даньчука, то сама его особа є вже доста несимпатична, а еще ріжні колігації, з якими він є стисло звязаний, казали мені его оферту відкинути.

Сегодня зголосив ся Ілько, без жадної з моєї сторони заохоти, і заявив, що винаймив би той ґрунт, сли еще нікому я его не винаймив.

А що вже весна в повнім розгарі, хотий <явра> на се не показує, а плоти коло ґрунту в части пообпадали, а в части такой добрі сосіди позакрадали на топливо, рішив ся я вийти з ним в пертрактацію, щоби Вам подати до відома его угоду та щоби Ви, Пане Професор, заявили свою згоду на се або ні.

Отже Ілько хоче той ґрунт наймити на 5 літ, має ся розуміти без хати, та дає за перший рік 20 кор[он] і огорожу, а за решта літ – по 30 кор[он] і огорожу.

На се я ему сказав, що з тим віднесу ся до Вас і як Ви, Пане Професор, згодите ся на се, тогди він буде міг брати ся до роботи коло плотів і ґрунту.

Речинець, доки він має ждати, дав я ему до 1 лат[инського] мая⁹⁸, та буду просити мені до того часу на се моє письмо відповісти.

Плоти в округ того ґрунту є в оплаканім стані, тому в першім році дає він лише 20 кор[он], бо рахує, що огорожа буде его коштувати до 50 кор[он].

Зрештою, прошу подати свої уваги щодо тої оферти Ілька, а я ему тоє все подам до відома.

У нас нібито весна, але студін на дворі, що треба добре в футра убирати ся, щоби не застудити ся.

З льокальних новин хиба сеси, що Владзію опустил Криворівню ніби на все та переніс ся до Львова, але я не вірю, щоби то було на все, бо якось моє прочуте каже, що він без Криворівні не буде міг де инде в сьвіті жити.

Також о[тець] Пассинович з Жаб'я-Ілці⁹⁹ переніс ся на нову парохію до Кобак, а на его місце прийшов его зять Глібовіцкій.

А коли Паньство Добродії захотять сего року до Кривор[івні]¹⁰⁰, щоби знати як загоді брати ся до упорядкованя тої хатчини.

Поздоровляю Високоповажаних Паньства Добродіїв сердечно та зістаю з глубликим поважанєм,

Волянський

Сегодня веснують потрохи у Паньства на городі; здає ми ся, що садять бо-ришку.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 74–75зв. Оригінал. Автограф.

№ 46

Криворівня, дня 1 мая 1912.

Високоповажаний Пане Професор!

Стало ся такой після желаня Вашого, Пане Професор, бо ґрунт від жидівки винаймив я такой Петренчукови, який еще в осени м[инувшого] р[оку] просив мене о винаймлене того ґрунту; і я ему був обіцяв винаймати, отримавши від Вас лист з Києва, в яким Ви виразили своє желане, щоби не коньче винаймати той ґрунт Ількови.

Щодо того, що я писав в своїм попереднім листі, що Петреньчук не хоче наймити ґрунту, лише хату, просто вів мене в блуд Ілько, який прийшов до мене і сказав, що Петреньчук не хоче ґрунту наймити, іно хату; а що він не приходив до мене тепер в сій справі, тому я думав, що дійсно річ ся так має.

Тим часом, по написаню мого попередного листа до Вас, прийшов до мене Петреньчук і заявив, що се неправда, і що він такой хоче наймити ґрунт і хату, тож я в виду сего, такой єму наймив за ціну 40 кор[он] річно і за огорожу, з тим, що і надалше буде міг винаймати, сли буде добре обходити ся. При тім заявив готовість в літи, сли того буде потреба, випровадити ся з хати на той час, щоби кто з гостей В[исоко]поважаних Паньства мав там замешкати.

Щодо направи хати, то я ю огляню та напишу, чи то буде можливо, щоби там хто міг мешкати; бо оскільки она мені з вні представляє ся, думаю, що шкода буде накладу.

Вже і май, а у нас і студін та і снігом порошок, в верхах просто виглядає на лютий, а не на май; от біда та тільки.

Поздоровляємо Високоповажаних Паньства сердечно та зістасмо з глибоким поважанєм

Волянськіі

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 76–77. Автограф.

№ 47

В[исоко]поважані Паньство Добродіі!

Просимо В[исоко]пов[ажаних] Паньства загостити до нас завтра на обід.

З високим поважанєм

20/7 [1]912.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 79–79зв. Ориґінал. Рукопис. Автограф на звороті візитівки. Наддрук на візитівці: “О. Алексей Волянский”.

№ 48

Криворівня, 16/9 [1]912.

Високоповажаний Пане Професор!

Сегодни прийшов до мене Ілько з Николаєм Готичом та приніс з почти лист з грішми від Вас, щоби в присутности моєй і двох сьвідків виплатити Николаєви гроші в сумі 2000 кор[он] за ґрунт і хату, куплені у него.

Гроші Николаєви Готичеви виплачено, а в залученю пересилаю поквітоване¹⁰¹ від него. Рівночасно висилаю і внесене до “Дністра” на обезпечене хати, яке еше Дирекція “Дністра” пришло Вам, Пане Професор, до підпису.

Правдоподібно Пан Професор казали Петреньчукови, щоби він з днем 6 мая (Юрія) випровадив ся з хати, яку був винаймив на один рік, та думаю, що він певно випровадить ся, бо оскільки я его знаю, є то дуже порядний чоловік, тільки чомусь не міг знайти симпатії ані у Ілька, ані у Николая Готича.

У нас дощі від 2 вересня не перестають падати¹⁰², а 4 вересня була дуже велика повінь, яка наробила много шкоди. Рівно ж і Бережниця не пощадила і Вашої огорожі, бо завалила пліт від дороги і коло возовні, який вже Ілько провізорично попідпірав, також від сторони Черемоша трохи завалило ся плота, що рівно ж направив.

Комісія плавачкова, як казав мені Ілько, признала коло Вашого ґрунту два раки, то може чей сим разом вже встарчить ся в слові та поставлять <концесійонарі> тії, сли взагалі що будуть будувати, бо они признають, а до будови не беруться.

Повінь в Криворівні забрала тую бер коло дяка та коло млина зорвала дорогу повітову на яких 300 метрів, що тепер ледве мож пересунути ся возом, а хотяй вже минуло 12 днів від повени і відколи Комісія була, то якось не видно жадної роботи коло направи тої дороги, хотяй ту є *periculum in mora* – бо з кожним днем грозить небезпека, що дорога буде дальше усувати ся.

За бер признали громаді 200 кор[он] і дерево на будову.

Через ті дощі готово бути кризис економічна у нас в горах, бо еше майже половина трав стоїть або на пни, або гниє в пологах, а навіть і то сіно, що скидано в оденки, замокає і гниє, тож варко, щоби не був голод на мартину. А надії на веремя нема, небо оповите хмарами, а вже не темуємо, коли світило у нас сонечко боже.

А тепер поздоровляю Високоповажаних Паньства щиро та зістаю з глибоким поважанем,

А. Волянський

З при[с]ланих 2100 кор[он] Ілько взяв собі 100 кор[он].

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 82–84. Оригінал. Автограф.

№ 49

Криворівня, 21/11 [1]912.

В Дню Імянин засилаємо наші найщирші желаня та поздоровляємо сердечно.

М[арія] та О[лексій] Волянські.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 960. – Арк. 3а–3а зв. Оригінал. Автограф на візитівці “О. Алексей Волянський”.

№ 50

Криворівня, 30/5 [1]913.

Високоповажаний Пане Професор Добродію!

Насамперед відповідаю Вам на Ваше питанє щодо акції ратунковії для голодуючих Гуцулів. Коли завязав ся комітет у Львові, то ми тут не завязували вже жоднаго місцевого, бо було сказано, що всякі запомоги будут іти на руки місцевих організацій, та і так дійсно було. Межи иншими і я дістав від Тов[ариства] “Сільский господар”¹⁰³ квоту 50 кор[он], щоби роздати меже найбільше потребующих в Криворівні, що вже ся стало, і я відослав вже поіменний спис обдарованих.

Але то все є лише крапля води на спрагнену від посухи землю, а голод еше буде бідним доскулювати, поки не прийде сапанє та сінокоси, коли вже буде можна більше заробляти.

Притім ратовало наших Гуцулів еше те, що фірми, гандлюючі деревом в Боснії та Угорщині, в м[ісяці] цвітню давали по 50 кор[он] завдатку на роботи лісові там же, отже майже половина села Криворівні забрала ся з початком мая до робіт – а тії гроші, дані на задаток, ратовали їх від справдішного голоду, який в цвітню давав ся їм найгірше відчувати, бо тогди не було где заробити.

Ми знова стоїмо під знаменем “слоти”, від 1 мая до сегодня не знаю, чи було у нас 5 днів погоди, дощ лєє мов з відра, а при тим і температура є доста низька; часа-

ми є такі дні, що ледви маємо +3°R¹⁰⁴, вправді траві то не шкодить, зате городнина, особливо кукурудза, дуже у нас потерпіла через ту низьку температуру.

Просив мене Ілько, щоби я запитався Вас, Пане Професор, коли Паньство прийдуть до Криворівні¹⁰⁵, щоби він на час міг прилагодити помешканє, где Петреньчук мешкає, якому він надалше наймив.

Позаяк Паньство Добродії нічого не писали за свій город, то ми зарядили так, щоби Німіха обробила городи, і в разі, як Паньство прийдуть, то єї заплатять за роботу, а як ні, то по звороті насіння – решта она собі забере за свою роботу.

От біда з сими виборами¹⁰⁶, особливо у нас в Косівщині, маса кандидатур мужицких появило ся, нота бене, аферистів Трильовского, і як чую – атаман видав пароль, щоби вибирати єго заступника Валіхновского, мужика з Микітинєць. Не без того, щоби і інші не мали апетиту, а межі іншими і христ[ияни]-суспільники висувають когось з своєї сторони – но єще дуже скромно, бо годі знати кого; правдоподібно рішити ся аж по переведеню правиборів, коли вже буде мож знати, який материал вибрано на виборців. Тії вибори – то істинне галицке пекло, одно щастє, що борзо промине, лише бою ся, щоби під єгідою “справедливих виборів” не <...> нас українців до чиста.

Зрештою, у нас по-старому; Стасію з своїми <...> веде підпольну борбу против громадської старшини, а посередно тим способом против мене, але я вже до того звик, хотяй тое вічне стиранє ся з ними вже мені доста надоіло і страшенно мене денервує.

В м[ісяци] марти віддалили ми Куліньского, бо вже годі було витримати з ним, але чи з новим буде ліпше, зобачимо.

Владзію вправді вже 2 рази навідував Криворівню, але по пару днях відіздив до Львова, боюсь дуже, щоби він знова на стало не загостив до нас.

А тепер поздоровляю Вас, Пане Професор, сердечно і зістаю з високим поважанєм,

А. Волянський

В[исоко]поважаній П[ані] Добродійці засилаю низкий поклін.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 85–86зв. Оригінал. Автограф.

№ 51

[Без року]¹⁰⁷

Бажаня всього найліпшого, з щирим привітом засилає.

В Криворівни, д[ня] 21/11.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 29–29зв. Автограф на звороті візитівки. Надрук на візитівці: “Марія Волянська”.

№ 52

[Криворівня, 1907–1914 pp.]¹⁰⁸

Витаємо сердечно Високоповажаних Паньства Д[о]бр[одіів] в нашій Криворівні і красенько дякуємо за пригїстне. Жаль лише, що таке веремє поганє. Але чей Бог дасть воно змінить ся на кращє.

До милого побаченя з глибокою пошаною.

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 393. – Арк. 80–80зв. Оригінал. Рукопис. Автограф на звороті візитівки. Надрук на візитівці: “Марія Волянська”. Перед словом “Марія” дописано “Олекса і”.

№ 53

Високоповажаний Пане Професоре Добродію!

Вістка про велику катастрофу доси ще небувалої повени в цілій гірській польові Карпат всхідної Галичини певно досягла вже і Вас, Пане Професор.

Описувати повинь в цілім її розмірі не стану, бо це доста докладно подали наші часописи¹⁰⁹, оскільки они доходять Ваших рук.

Знаючи, що Паньство цікавить Криворівня, а головно Ваша посілість¹¹⁰, тому спіше це Вам написати.

Високі береги Вашої посілости від полудня (сторона Жабя) охоронили її від знищення, вода розляла ся по цілім Березові¹¹¹ та на супротив положених царинках, а ковбки і все друге, що з ними гуляло верхи водою, через напір води били об скалу противного берега, завдяки чому Ваша царинка не потерпіла жадного ушкодження, хотяй вода плила по при колишню Вашу хату та нанесла лише намулу, чим немов Ніль в Єгипті оживотворила її.

Почавши від Вігдора хати, зараз за Вашою царинкою вниз наступило страшне знищенє, дорога в трех місцях перервана зовсім, яку про біду направляють, ціла долина Черемоша, “Зарічом”¹¹² звана, представляє одну пустиню, завалену камінем, річею, ковбками та всяким ломачем, що треба буде не аби якого часу та праці, щоби це все усунути, а колишні цвітучі царинки та городи і за півстоліття не приберуть своєї давнійшої краси.

Просто не в силі описати Вам Пане Професор цього страшного знищення, яке понесла наша колись нами всіма улюблена Криворівня¹¹³.

Ще страшнійше потерпів Ясенів Горішний¹¹⁴, сліди цього знищення, які лишили ся, переймають жахом душу чоловіка на згадку, що ту мусіло ся діяти памятної ночі з 30/8 – на 31/8 с. р., а коли в Криворівні потонуло 7 осіб, то в Ясеніві пало жертвою повени 17 осіб, не числячи ні ту ні там забраних або розвалених водою домів та ще необчислених шкід в домашнім скоті.

Шкоди ідут в мільйони долярів, зима за плечима, багато родин не то без даху, але і без одія та прожитку, не один ще вчорайший богач став просто прошаком, а помочи не в силі ми дати тим сто тисячам навіщених повінею родин.

Митрополит Шептицкий¹¹⁵ на першу вістку цього катастрофального нещастя кинув 180 000 зл[отих], закупив живність, ліки, одіж, і 4-тягаровими автами сам особовим виїхав в райони, навіщені повенею, і перший отер слези зболілих катастрофою повени людей.

Але це крапля в морю нужди та біди і без того війною знищеної всхідної Галичини.

Вправді позасновували ся всюда місцеві та повітові Комітети помочи жертвам повени¹¹⁶, але чи в силі наша злиднями пририта суспільність дати собі раду з цею нуждою цих мас потерпівших від повени?

Проте, яко член нашого повітового Косівського Комітету¹¹⁷, удаю ся до Вас Пане Професоре з просьбою, чи не зволили би Ви заложити на Придніпрянській Україні Комітет помочи жертвам повени¹¹⁸, а беручи керму цього Комітету в свої руки, єсьмо певні, що наші Придніпрянські брати прийшли би нашим потерпівшим жертвам з немалою помочію, спонукані до цього Вашим щирим словом, а ще більше

* Текст між зірочками окреслений праворуч на полях квадратною дужкою, вірогідно М. Грушевським.

цього любовію та пошаною, якою всі ми без різниці кордонів відносимо ся до Вашої Високодостоїнної Особи.

Поздоровляючи Вас, В[исоко]пов[ажаний] Пане Професоре, як також Вашу Високодостоїну Родину, якнайщиріше від цілої моєї родини, зістаю з найглубшим поважанням все

Вам щирожичливий
Олекса Волянський
Цизалія з Волянських
Гардецька¹¹⁹

Секр[етар] Укр[аїнського] Доп[омогового] Комітету Косівщини
Соколівка 30/9 [1]927
почта Косів коло Коломиї

ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 1–2зв. Оригінал. Автограф.

СЛОВНИК МАЛОВЖИВАНИХ ТА ІНШОМОВНИХ СЛІВ І ВИРАЗІВ

ар	– метрична міра площі, що дорівнює 100 квадратним метрам
бер	– переправа, кладка
бердо	– верхня, більш висока частина ділянки
боришка	– картопля
борше	– швидше
бутин (бутина)	– ліс, призначений на зруб
вакації	– канікули; час, вільний від навчання
варке діло	– небезпечне, ненадійне
верем'я	– гарна погода, ясні, погожі дні
взглядом	– стосовно, з погляду
війт	– у Галичині у ХІХ ст. голова сільської громади
вікт	– харчі, харчування
густ	– смак
дараб (дарабчина)	– різновид плоту у горян Карпат
довг	– борг
дублет	– другий примірник якоїсь речі, копія
евентуальний	– можливий
зацабанити	– зажадати
інтабуляція	– реєстрація
інтерпеляція	– запит до уряду від представників політичних партій в парламенті
інфлюенца	– грип
кавція	– застава
калабалика	– зайвий клопіт

кашиця	–	дерев'яна або кам'яна загата на берегах гірських рік для захисту берегів від розмивання
клавзуля	–	пункт переліку
ковбок	–	велика колода
колігація	–	колізія
коллоквіум	–	бесіда, щоб виявити знання; усний іспит
комерс	–	урочистості
лайдацтво	–	неподобство
летнікі	–	відпочивальники
лищіти	–	блищати
ліцитація	–	примусовий продаж з прилюдного торгу майна та землі за борги
лякер	–	лак
марга	–	корови та вівці
маржина	–	худоба
матура	–	атестат зрілості
мельдувати	–	повідомляти, доводити до відома; реєструвати своїх постояльців
морг	–	старовинна одиниця площі в різних країнах; в Україні дорівнювала 0,56 га
набіл	–	молоко, молочні продукти
наручний	–	зручний
нота бене	–	зверни увагу
обоятно	–	байдуже
оденок	–	стіжок сіна на дерев'яній підстилці
отава	–	трава, яка росте на місці скошеної
оферент	–	кандидат
оферта	–	пропозиція
ошацоване	–	оцінювання
ощерство	–	упередженість
парцель	–	частина земельної ділянки
паша	–	пасовисько, випас
пертрактація	–	переговори
підюдити	–	підмовити
плот	–	паркан
подорожник	–	доглядач прибережної смуги
політкованя	–	літні роботи на землі
поліц (поліс)	–	страхове свідоцтво
пологи	–	низина

поперте	– підтримка
пригістне	– гостинець, подарунок
приголки	– фронтони
провізоричне	– тимчасове, попереднє
проволака	– затримка, зволікання
процесуватися	– судитися
рак	– гідротехнічна споруда у вигляді трикутника з дерева, заповненого камінням, яка встановлювалася на стрімких поворотах гірських рік для зменшення швидкості води
рати банкові	– обов'язкові поточні банківські платежі
речинець	– термін, строк
риштування	– поміст для будівельників
сли	– якщо, коли
слота	– негода
слуп	– стовп
сомно	– нереально, занадто
такса переноска	– податок на нерухомість (?).
таньше	– дешевше
тартак	– лісопилка
тер	– ґрунтовка
тертиця	– дошка
тестамент	– заповіт
товар	– худоба
тогід	– того року
фіакр	– легкий каретний екіпаж
фіги	– речі
фіра	– кінний пасажирський повіз
фірман	– візник
хорує	– хворіє
царина (царинка)	– обгороджена ділянка ґрунту неподалік осель, найчастіше сіножать
чинш	– орендна платня, податок, грошовий або натуральний
шальовання	– обшивка з тонких дошок
шацунок	– рахунок
шутро	– дрібне каміння, щебінь
a conto	– в рахунок
bonum publicum	– громадське майно

en detail	– частково
en gross	– загалом
extra	– особливо
incognito	– потайки
hic succus	– тож яка з них
non est periculum in mora	– затримка не дуже небезпечна
per longum et latum	– довго та обширно
periculum in mora	– вагання небезпечне
placet	– згода
post festum	– після свята
publicis	– громадські справи

КОМЕНТАРІ

1. Лук'ян Якіб'юк – різьбяр і мосяжник із с. Річки, допомагав М. Грушевському у формуванні його власної збірки та збірки Музею Наукового товариства імені Шевченка.

2. Свою заувагу про використання Академічного фонду О. Волянський висловив під впливом думок, висловлених М. Грушевським у статті “Що робити з «Академічним фондом?»” (ЛНВ. – 1902. – Т. XX. – Кн. X. – С. 51–54; передрук: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. – Львів, 2002. – Т. 1. – С. 241–243). Академічний фонд був створений для збору коштів на підтримку студентів-українців, які після арештів та виключення з Львівського університету окремих учасників віча, що відбулося 19 листопада 1901 р., вдалися 1 грудня 1901 р. до сецесії. Як форма боротьби за український самостійний університет у Львові, сецесія тривала до кінця 1901/02 навчального року, скінчилася з літнім семестром. Після цього комітет Академічного фонду, у розпорядженні якого залишалося 17 806 корон готівки, звернувся до громадськості для вирішення питання про подальше використання цих коштів. М. Грушевський у своїй статті висловив думку про спрямування їх для спорудження Академічного дому (гуртожитку) для українських студентів Львівського університету та політехніки. Проте в результаті тривалої полеміки у 1902 р. було створено товариство “Академічна поміч”, яке і розпоряджалося залишками пожертв Академічного фонду. М. Грушевський не полишав популяризувати ідею спорудження Академічного дому (див.: *Грушевський М.* В справі “Академічного дому” // ЛНВ. – 1902. – Т. XX. – Кн. XII. – С. 176–178 (передрук: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. – Т. 1. – С. 234–235), яку активно підтримав Є. Чикаленко. Так, у листі до М. Грушевського від 30 жовтня 1902 р. Євген Харлампійович писав: “Я давно носився з думкою про заснування общежитія для студентів Львівського університету і не раз висловлював її своїм приятелям, але співчуття не чув. Тепер, прочитавши в X кн[ижці] “Вістника” Ваш поклик до громади, я захопився нею не тільки до глибини душі, але й до глибини кишені...” (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 822. – Арк. 12–13). Проблема спорудження, управління та фінансування Академічного дому обговорювалася і в інших листах наддніпрянського мецената до голови НТШ (Там само. – Арк. 15, 18–19зв., 33–33зв., 36–37). На будівництво Академічного дому він передав у 1902 р. 10 тис. руб., через рік ще 5 тис. і ще через рік знову 10 тис. руб. При цьому в листах до Михайла Грушевського Євген Харлампійович постійно нагадував, щоб інформа-

ція про його добродійну діяльність трималася у таємниці: “Мого прізвища по часописах не оголошуйте, а кажіть тільки, що «один українець з Росії»” (*Старовойтенко І. Київський період життя Євгена Чикаленка: громадсько-культурна, видавнича та добродійна діяльність // Київ і кияни: матеріали щорічної науково-практичної конференції. – К., 2005. – Вип. 4. – С. 164–165*). Менш активними були жертводавці з Галичини, зібравши на цю справу близько 5000 корон. Перелік жертводавців з Галичини та суми їхніх пожертв М. Грушевський подає в інформаційних статтях: В справі “Академічного дому” (ЛНВ. – 1902. – Т. XX. – Кн. XII. – С. 176–178); Академічний дім (ЛНВ. – 1904. – Т. XXVIII. – Кн. XII. – С. 229–230) та Академічний дім (ЛНВ. – 1905. – Т. XXXII. – Кн. XII. – С. 177–178); передруки див.: *Грушевський М. Твори: У 50 т. – Львів, 2005. – Т. 2. – С. 487–488; Там само. – Т. 1. – С. 277–278*). У 1904 р. створену фундацію Академічного дому перебрав Виділ Наукового товариства ім. Т. Шевченка (Хроніка НТШ. – Львів, 1905. – Ч. 21. – С. 6). На розі вулиць Супінського та Мохнацького було викуплено ділянку, на якій на кінець 1906 р. зведено Академічний дім (тепер вул. Коцюбинського, 21). Кураторами дому були М. Грушевський (голова), Є. Чикаленко та І. Франко (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 81). У ньому мешкали студенти-українці вищих шкіл Львова, а також, до придбання у 1912 р. нового будинку для НТШ на вулиці Чарнецького, 24, містилися бібліотека, музей, адміністрація Товариства.

3. Після приїзду до Львова у 1894 р. молодий професор М. Грушевський оселився неподалік від університету по вул. Длугоша, 5 (тепер вул. Кирила і Мефодія, 5). Після вінчання з Марією Вояковською молоде подружжя змінило декілька приватних помешкань за адресами: вул. Зиблікевича, 24 (тепер вул. І. Франка, 54); вул. Замойського, 1 (тепер вул. Ю. Романчука, 1); вул. Домбровського, 6 (тепер вул. Руткевича, будинок не зберігся). Задум спорудження у Львові власного дому виник у Михайла Грушевського ще 1898 р.; ним він ділився з батьками (див.: *Кучеренко М. До історії львівського періоду життя Михайла Грушевського (За родинним листуванням) // Архіви України. – 2004. – № 4–6. – С. 171–172*). І хоча батько відраджував, після народження доньки Катерини Михайло Сергійович активніше взявся до реалізації свого плану. 2 листопада 1901 р. він придбав на околиці міста під назвою Софіївка поблизу Стрийського парку “parcelь ґрунтову” за 22 000 корон (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 880. – С. 54–56). Упродовж року за проектом Михайла Заходного тут було споруджено віллу Грушевських (вул. Понінського, 6; нині – вул. І. Франка, 154), із вхідчинами в яку і вітає Михайла Сергійовича о. Волянський у цьому листі. Частиною свого ґрунту М. Грушевський поступився І. Франкові, який одночасно звів по сусідству і свій дім (*Грушевський М. Апостолові праці // Україна. – 1926. – № 6. – С. 16*). На львівській віллі Михайло Грушевський мешкав з родиною до 1914 р. 1998 р. тут відкрито Державний меморіальний музей Михайла Грушевського у Львові. Про долю вілли детально див.: *Горинь В. Вілла Михайла Грушевського у Львові. – Львів, 1999*.

4. Йдеться про молодшу доньку Олекси та Марії Волянських Цецилію (у шлюбі Гардецька; 1898–1961), яку рідні і близькі звали Цьопою. Педагог, культурно-громадська діячка, проводила просвітню роботу у Криворівні, вчителювала у Соколівці, куди у 1923 р. перейшов на парафію місцевої церкви батько. Під час Першої світової війни, коли російські війська зайняли Криворівню, разом із старшою сестрою Володимирою виїхала разом з вояками легіону УСС на Волинь. Вчителювала у Володимирі-Волинському. 1918 р. брала участь у листопадовому повстанні у Львові, згодом працювала в редакції часопису “Вперед”. Коли 1920 р. Олексу Во-

ляньського заарештували й повезли до Львова, вона звернулася до комісара поліції Мар'яна Гардецького, який і допоміг звільнити батька. Невдовзі Цецилія Волянська та Мар'ян Гардецький побралися. Певний час мешкали у Криворівні, згодом у Кутах, де Мар'ян працював адвокатом; Цецилія збирала етнографічні матеріали. Під час повені у 1927 р. була обрана секретарем “Повітового рятувального комітету Косівщини”. Подружжя переслідувалося польською владою, у 1933 р. були заарештовані за організацію маніфестації на знак протесту проти голодомору в Радянській Україні. Мала трьох дітей: Ірину, Олеся, Володимиру. Померла у США. Опублікувала спогади про українських діячів, що відпочивали у Криворівні: *Волянська-Гардецька Цьона*. Іван Франко та інші в Криворівні // Українська літературна газета. – Мюнхен, 1957. – Ч. 5. – Травень. – С. 3.

5. Олекса Волянський зі своєю дружиною Марією (з роду Бурачинських) мали трьох дітей: Романа-Петра, Володимиру та Цецилію (в заміжжі Гардецьку). Тут йдеться про найстаршу дитину в родині Олекси та Марії Волянських сина Романа-Петра (рік народження бл. 1887; загинув під час Першої світової війни) та старшу доньку Володимиру (бл. 1892–1953). Закінчила гімназію та університет у Львові, де згодом викладала. Була незаміжня. 1939 р. переїхала до батька і працювала в Косові. Похована в Соколівці поруч із батьком.

6. Як прихильник Михайла Грушевського, о. Волянський наголошує на протистоянні останньому як голові НТШ тодішньої опозиції Товариства, до якої входили Микола та Володимир Шухевичі. Саме в той час опозиція активізувалася у зв'язку з розробкою нового проекту Статуту НТШ. Статутіві дебати тривали впродовж 1902–1904 рр.: один проект був укладений І. Франком (прийнятий за основу на зборах 29 червня 1904 р.), другий – С. Дністрянським, В. Шухевичем і М. Павликом.

7. Лист складається з двох частин. Після того, як автор поставив підпис, він згодом продовжив його.

8. 21 листопада – церковне свято “Собор Архістратиґа Михайла”, або в народі – “Михайла”.

9. Олекса Волянський сприяв поповненню колекції Грушевського, про що неодноразово згадується в цьому листуванні. Сприяв цьому й учитель з села Голови, етнограф, збирач фольклорно-етнографічних матеріалів Гуцульщини, член НТШ Лука Гарматій, про що свідчать листи до нього Михайла та Марії Грушевських (ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2259. – Арк. 8–19) та відповіді на них Луки (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 406). Значну допомогу у формуванні як власної збірки вченого, так і колекції Музею НТШ, який спеціалізувався переважно на етнографічному та археологічному матеріалах, надавали інші вчителі з Гуцульщини – Б. Заклинський, О. Іванчук. М. Грушевський замовляв також гуцульські вироби у місцевих майстрів народного мистецтва братів Миколи, Василя та Федора Шкрібляків та інших.

10. Йдеться про засновника священничого роду Бурачинських – Андрія Бурачинського (1793–1871), пароха у Криворівні (1831–1871). Згодом цю парафію до 1894 р. тримав його син Йосип (1838–1903). Після одруження у 1886 р. Олекси Волянського з донькою Йосипа Марією молодий священник став помічником у свого тестя, а від 1893 р. 20 років продовжував у Криворівні справу Андрія та Йосипа Бурачинських на священницькій та освітній ниві. Детально див.: *Арсенич П.* Священничий рід Бурачинських. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 26, 73–75, 83–87.

11. Головацький Яків (1814–1888) – визначний західноукраїнський історик літератури, етнограф, поет. Член “Руської трійці”. Зять Андрія Бурачинського, чоло-

вік його доньки Марії. Неодноразово бував у Криворівні, досліджував гуцульський фольклор. З 1851 р. потрапив під вплив москвофілів, під час перебування в Росії збирав пожертви на їхню підтримку. У 1867 р. брав участь в організації етнографічної виставки в Москві, допомагав у придбанні гуцульських старожитностей.

12. Ймовірно, йдеться про Миколу Антоновича (1840–1919) – онука Андрія Бурачинського (1793–1871), сина його найстаршої доньки Марти Бурачинської-Антонович (1818–1890). Доктор філософії Микола Антонович був викладачем гімназій у Дрогобичі та Перемишлі, обирався послом до Галицького сейму (1870–1876, 1883–1895), мав москвофільські погляди.

13. У Австро-Угорській імперії з 1892 р. грошовою одиницею була крона (коруна), яка дорівнювала 100 геллерам. На західноукраїнських землях геллер носив назву сотика, тобто сотої частини корони.

14. Йдеться про Івана Галушинського (1883–1944) – педагогічного і громадського діяча, учителя гімназії в Тернополі, багатолітнього голову товариства “Рідна школа” у Львові в 1930-х рр. Про перебування І. Галушинського в Криворівні неодноразово згадується у щоденнику М. Грушевського. Відомостей про позитивне вирішення питання про виділення стипендії НТШ І. Галушинському не виявлено. У переліку осіб, яким було виділено допомогу з різних фондів Товариства у 1905 р., ім’я І. Галушинського не значиться (Хроніка НТШ. – Львів, 1906. – Ч. 25. – С. 1–11).

15. Урочистості відбулися в неділю, 25 (12) лютого 1906 р. На відзнаку 10-ліття наукової праці М. Грушевського в Галичині було створено комітет у складі В. Гнатюка, Д. Коренця, І. Кривецького, С. Томашівського та І. Франка. Комітет ухвалив вшанувати цю подію підготовкою “збірної книжки статей з поля історії, літератури, етнографії і т. д.”. Книжка, до якої увійшло 24 статті, почала друкуватися у 1905 р., вийшла друком на початку 1906 р. Див.: Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками і прихильниками з нагоди його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904). – Львів, 1906. На внесення В. Гнатюка Виділ НТШ постановив покрити третину витрат на це видання (Хроніка НТШ. – Львів, 1906. – Ч. 26. – С. 2; Там само. – 1907. – Ч. 29. – С. 8). До його виходу і було призначено урочисте зібрання. Як повідомляла газета “Діло”, привітати голову НТШ зібралося декілька десятків його учнів та шанувальників зі Львова та провінції. Іван Франко виголосив вітальну промову, яка зворушила “ювілята до сліз”. Від імені колишніх слухачів виступив проф. з Перемишля Д. Коренець, дякуючи професорові “не лиш як науковому провідникови академічної молодіжі, але й як єї найщирішому приятелеви і опікунови”. Після зачитаних телеграм з Галичини, Буковини, Великої України, з Праги і Відня Михайло Грушевський подякував усім “за високу честь з надією і надалі присвятити себе улюбленій праці” (Новинки. В честь професора Мих. Грушевського // Діло. – 1906. – Ч. 35. – 1 марця (16 лютого). – С. 3). У своєму щоденнику М. Грушевський занотував свої враження про ці урочистості: “О 6 [годині] були засід[ання] секції й археографічної комісії, потім пішли на комерс. Нічого собі, але промови не були роздані, і другого дня Джиджора пояснив, що слухачі, молодіж були невдоволені з промови Корінця, що представив мене якимсь Schulmeister-ом. Гарною була промова Франка, телеграми з Києва – ліпше б їх не було. Взагалі я того комерсу не дуже мало надіявся, й мав по нім не дуже милий смак, особливо на перших порах. Треба б було зробити ще в тіснійшій кругу” (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 105зв.). На другий день, 26 (13) лютого 1906 р. він писав: “Вчора, йдучи з комерса, мав я прикре почуте – свято скінчилося, й знову наступають безпросвітні будні. Але властиво я ліпше себе чую в будні, як в свято” (Там само. – Арк. 106).

16. Йдеться про маєтність у Криворівні, яку М. Грушевський придбав у молодшого сина місцевого пана Станіслава Пшибиловського (Прибиловського) – Владислава. Ця справа обговорюється і в інших листах О. Волянського до М. Грушевського (№ 8–16). Як свідчить лист О. Волянського від 12 червня 1907 р. та документи, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Києві, контракт купівлі було підписано 11 червня 1907 р. Набута “реальність” складалася з житлового будинку (на п’ять покоїв і кухню), стайні, возовні, подвір’я, городу, близько 5 моргів сіножаті (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 882. – С. 1–4; Спр. 880. – С. 65; Спр. 18. – С. 11). Все майно було застраховане в товаристві “Дністер” на суму 9520 корон (Там само. – Спр. 880. – С. 65). Зі змісту листа О. Волянського від 7 травня 1907 р. (№ 9) випливає, що В. Пшибиловський мав намір продати свою “реальність” за 12 000 корон. Вірогідно, під час його зустрічі у Криворівні з Михайлом та Марією Грушевськими, яка відбулася 9–10 червня (27–28 травня) 1907 р., було досягнуто домовленості про зменшення ціни. Оскільки в архівних збірках, контракт виявити не вдалося, даний лист О. Волянського на сьогодні є важливим джерелом для з’ясування цього нюансу – ціни за придбану Грушевськими у 1907 р. маєтності у Криворівні. Вона обійшлася подружжю у 10 500 корон, була розташована на лівому березі Чорного Черемоша при впадінні в нього р. Бережниці на однойменному присілку села Криворівні. План (від руки) та опис “хутора” подав у своєму листі до матері М. Грушевський (Там само. – Спр. 18. – С. 11; лист від 15(2) липня 1907 р.). Збереглося також зображення вілли – світлина О. Недільського, зроблена влітку 1910 р. й опублікована в журналі “Ілюстрована Україна” (1913. – Ч. 12. – С. 4), а також світлина городу, надіслана Грушевським Коцюбинському в серпні 1912 р. (зберігається в Чернігівському літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського). Обидві світлини опубліковано у виданні: *Коцюбинський М.* Листи до Олександри Аплаксіної / Упор. В. Панченко, ст. М. Коцюбинської, комент. та покажч. С. Захаркіна. – К., 2008. – Іл. 90, 97. Див. також: *Захаркін С.* Нововиявлене зображення вілли Михайла Грушевського в Криворівні // *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.* – Львів, 2007. – Вип. 16. – С. 446–450. У колекції Історико-меморіального музею Михайла Грушевського в Києві збереглася також оригінальна світлина родини Грушевських та їхніх гостей на тлі будинку у Криворівні, зроблена 16 серпня 1912 р. Вілла Грушевського була спалена влітку 1917 р. російськими військами під час відступу з Карпат. На околиці села, названій згодом Грушівкою, поруч з будинком Я. Мізинюка, зведеному на фундаменті колишньої вілли М. Грушевського, встановлено пам’ятний знак. На кам’яній брилі напис: “На цьому місці в 1906–1917 рр. стояв будинок М. Грушевського”. Дане листування дає змогу уточнити дату придбання Грушевським маєтності, яка неправильно наводиться в усіх виданнях. Лист О. Волянського від 12 червня 1907 р. вказує, що контракт купівлі було підписано 11 червня 1907 р. Про перебування родини Грушевських у Криворівні детальніше див.: *Панькова С.* Літні вакації Михайла Грушевського у Криворівні // *Український археографічний щорічник.* Нова серія. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 826–832.

17. Йдеться про матір Владислава Пшибиловського – Отилію Пшибиловську (з дому – Васильківна). Померла і похована у Криворівні в родинному гробівці біля церкви Різдва Пресвятої Богородиці. Відомості надані науковим співробітником Філії “Туцупщина” Науково-дослідного інституту українознавства І. М. Зеленчуком.

18. Кульчицький Олександр (Лесь) (1859–1938) – громадський діяч та економіст, організатор економічних і просвітніх установ на Коломийщині та Покутті у 1890-х – 1900-х рр. Його заходами у Коломії постали банк “Покутський союз”,

філія “Просвіти”, тижневик “Поступ”. З 1910 р. – перший і багаторічний директор Земельного іпотечного банку у Львові. Як директор банку після повені у Західній Україні у серпні–вересні 1927 р. входив до складу Ширшого краєвого комітету допомоги жертвам повені, створеного у Львові.

19. Войнаровський-Стовбут Тит Євген (1856–1938) – галицький громадський та економічний діяч, греко-католицький священник. Посол до австрійського парламенту (1907–1911), засновник парцеляційного товариства “Земля” та Земельного іпотечного банку у Львові. Послом до австрійського парламенту у 1907 р. був обраний від УНДП у 56-му окрузі Східної Галичини, до якого входили й виборці Криворівні.

20. Пшибиловський (Прибиловський, Пржибиловський) Владислав – молодший син польського пана Станіслава Пшибиловського (Прибиловського). Короткі відомості про Владислава подає у своїх спогадах старожил с. Криворівні Євдокія Гаврилівна Павлюк (1901–2000): “На Грушівці поза повітових дорогов стоєв великий двір панича Владислава Прибиловського. Він був молодший син польського пана Станіслава Прибиловського. В нашому селі його називали «пан-молодий». Навколо хати пана-молодого були широкі ганки. Коло хати була пивниця, дриворуб і великі городи.

Перша жінка пана-молодого була полька. Він з нею розійшовся і узев собі нашу гуцулку. За це поляки на него дуже низлюбили. Але жили вони нидовго разом, бо його друга жінка умерла при родах. Після цього пан-молодий виїхав у Ворохту, а хату тай маєток продав нашому панови Грушевському. Грушевський приїхав до свого посидку лиш на літо. Дозирала його хату управителька. Кішницю тай городи пан політкував моєму сусідові – побережникови Дячукови Илькови. Дівчинов я ходила разом з іншими жінками до хати Грушевського сапати городи і громадити сіно. Ми робили Дячукови “за вигоду” (за то, що брали дрива из лісу).

За роботов ми ни раз виділи пана Грушевського та його товариство. То були чоловіки, жінки і діти. Зібрани вони були по-пански. Дехто з панів носив бороди. Пан Грушевський розпитував нас, ек ми жиємо у горах. У 1917 році маскалі видступали від нас і спалили двір Грушевського. Довший час на тому місци стоєла лиш обгорєна піч” (*Мізинюк М.* Михайло Грушевський у Криворівні // *Зеленчук І.* Індивідуальні творчі роботи учнів навчальних закладів Гуцульщини. – Верховина, 2002. – С. 29; Спогади сучасниці М. Грушевського / Публ. І. Зеленчука // *Гуцульський календар.* 2002 рік. – Верховина, 2002. – С. 36).

21. Йдеться про присілок Криворівні з боку Жаб’єго (суч. Верховина), названий за однойменною гірською річкою Бережниця, що впадає в Чорний Черемош. Пізніше, облаштувавшись на придбаній у В. Пшибиловського віллі та запрошуючи до Криворівні М. Коцюбинського, М. Грушевський писав: “Ми живемо в Бережниці, на початку Криворівні від Жаб’я” (Листи до Михайла Коцюбинського. – Ніжин, 2002. – Т. II / Упор. та комент. В. Мазного. – С. 105; лист від 4 серпня 1910 р.). Нині присілок має назву Грушівка.

22. Цією пропозицією О. Волянського щодо приїзду на початку травня 1907 р. до Криворівні для поладження справи купівлі маєтності у В. Пшибиловського М. Грушевський скористався не міг: від 13 квітня до 21 травня 1907 р. він перебував у Києві (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 92зв., 113зв., 147–149). Поладжуючи науково-видавничі справи у Києві, М. Грушевський отримувал з Львова інформацію про зміст листів до нього і відповідав на них. Як свідчить наступний лист О. Волянського від 7 травня 1907 р. (№ 9), останній на цей час вже знав про місцеперебування професора й обіцяв написати йому до Києва про свої перемовини з В. Пшибиловським щодо ціни.

23. Йдеться про передостанній тиждень перед Великоднем, який зветься вербним або квітним (цвітним).

24. Контракт купівлі було підписано на суму 10 500 корон (див. лист О. Волянського від 12 червня 1907 р. (№ 13)).

25. Як свідчать щоденникові нотатки М. Грушевського, він повернувся з Києва до Львова 22 травня 1907 р. (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 149). Див. примітку № 22 до листа від 25 квітня 1907 р.

26. Див. наступну примітку (№ 27) до листа від 27 травня 1907 р.

27. Повернувшись 22 травня 1907 р. з Києва, де він перебував понад місяць (12 квітня – 21 травня 1907 р.), М. Грушевський застав лист О. Волянського від 20 травня про необхідність прибути до Криворівні у справі купівлі маєтності. Знаючи про невідкладні справи (27 травня засідання Виділу НТШ, 30 травня загальні збори НТШ, 2 червня загальні збори Видавничої спілки тощо. Див. щоденник М. Грушевського: ЦДІАК. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 149–150), Михайло Сергійович відповів про неможливість приїхати найближчим часом. Залагодили справу купівлі та ціни під час візиту до Криворівні 9–10 червня 1907 р. (Там само. – Арк. 150зв.). Див. також наступну примітку.

28. У датуванні О. Волянського, що є наприкінці листа, допущено помилку в написанні місяця. Лист датовано за штемпелем Ясенева Горішнього на поштівці: 4.VI.7. Датування уточнено за щоденником М. Грушевського. Цей лист О. Волянський написав перед від'їздом Михайла та Марії Грушевських до Криворівні для поладження справи купівлі маєтності у Владислава Пшибиловського. Отримавши поради пароха стосовно дороги, 8 червня 1907 р. Михайло Сергійович занотував про намір їхати до Криворівні, де він і побував з дружиною 9–10 червня (27–28 травня) 1907 р. (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 150–150зв.).

29. Переважно через Ворохту (за 42 км від Криворівні), якою з 1894 р. було прокладено залізничну магістраль Станіславів–Яремче–Ворохта–Рахів, М. Грушевський та інші “літники” діставалися до Криворівні. Так, у листах до М. Коцюбинського В. Гнатюк детально описує (з розкладом і цінами) “найліпший” шлях від Львова до Криворівні: потягом до Ворохти, звідти фіакром до Жаб'єго, далі так само до Криворівні (Листи до Михайла Коцюбинського. – К., 2002. – Т. I / Упор. та комент. В. Мазного. – С. 300, 302). У 1912 р. через Ворохту, наприклад, супроводжував з Криворівні М. Коцюбинського І. Крип'якевич (*Крип'якевич І.* Спомин // Спогади про Михайла Коцюбинського / Упор., післям., прим. М. М. Потупейка. – 2-е вид., доп. – К., 1989. – С. 187–188. Машинопис автора під назвою “Спогади із перебування в Івано-Франківській області” зберігався в домашньому архіві Івана Крип'якевича (сьогодні разом з іншими документами його передано до Відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника). Ксерокопії цих спогадів було також передано до збірок київського Історико-меморіального музею Михайла Грушевського та Музею Михайла Грушевського у Криворівні).

30. Жаб'є – гуцульське село Косівського повіту. Вперше згадується у документах за 1424 р. Від 1962 р. – смт. Верховина, від 1966 р. – районний центр Івано-Франківської обл. Детально історію села див.: *Шкрібляк П., Зеленчук І., Зеленчук Я.* Верховинщина – центральний район Гуцульщини // Гуцульщина. – Верховина, 2007. – Ч. 62. – Спецвипуск: “У центрі Гуцульщини”. – С. 3–32. Тут і далі подаються примітки лише до тих населених пунктів, які або змінили назви, або з присілків стали самостійними населеними пунктами. Так само пояснюються присілки Криворівні. Відомості про решту згаданих у листах населених пунктів (усі, крім

Вижниці, що сьогодні належить до сучасної Чернівецької обл.) див.: Історія міст і сіл УРСР: У 26 т. – К., 1971. – Том “Івано-Франківська область”; Гуцульщина. – Верховина, 2007. – Ч. 62. – Спецвип.: “У центрі Гуцульщини”.

31. В Австро-Угорській імперії кінця XIX – початку XX ст. один флорин (ф.) дорівнював 2 коронам.

32. Див. примітку № 16 до листа від 4 квітня 1907 р.

33. Дату (число та місяць: 14 червня) встановлено за даними, зазначеними на бланку телеграми при адресі відправника, уточнено та встановлено рік за наступним датованим листом О. Волянського від 15 червня 1907 р., який розпочинається словами: “Вчера телеграфовавем до Вас по гроші”.

34. Отримавши телеграму, наступного дня, 15 червня 1907 р., М. Грушевський переслав гроші до Криворівні, про що занотував у щоденнику (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 150зв.).

35. До парафії церкви Різдва Пресвятої Богородиці в Криворівні, яку тримав о. Олекса Волянський, належали також церква Святої Анни у селі Бистрець (віддалене на 21 км від Криворівні) та церква Усікновення глави Іоана Предтечі у Ріці Зеленій (відповідно віддалене на 30 км; нині – с. Зелене Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.). Ці відомості подає сам О. Волянський у “Моїх споминах про Івана Франка” (див.: Спогади про Івана Франка / Упор., вступна ст., коментар М. Гнатюка. – Львів, 1997. – С. 491–501). Під час літнього відпочинку у Криворівні на недільну Службу Божу 22–23 (9–10) липня 1911 р. до церкви Іоана Предтечі (відомій своїм іконостасом, що зберігся) разом з о. Волянським виїхав і Михайло Коцюбинський: “Їздив на два дні з попом в його далекий приход, верстов за 40, де вже і доріг дальше нема, тільки гори” (*Коцюбинський М.* Твори: У 7 т. – К., 1975. – Т. 7: Листи (1910–1913). – С. 123; лист до дружини від 24 (11) липня 1911 р.). Бистрець – гірське гуцульське село, на початку XX ст. – присілок Жаб’єго (нині село Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.). Назву села дала високогірна річка, яка протікає через село. У селі збереглася церква Святої Анни, де правив Службу Божу о. Волянський. Тут жив відомий польський письменник, етнограф, філософ, автор епічної тетралогії про Гуцульщину “На високій полонині”, онук Станіслава Пшибиловського – Станіслав Вінценз (1888–1971).

36. Про свій намір відбути до Петербурга М. Грушевський занотував у щоденнику 8 червня (26 травня) 1907 р. перед самим від’їздом до Криворівні, про що, вірогідно, і сповістив під час зустрічі О. Волянському (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 150зв.). Але вісті про розпуск II Думи (15 (2) червня 1907 р.) змінили його плани, і того року вчений так і не здійснив своє чергове відрядження до столиці.

37. Один флорин складала сто крейцерів.

38. Див. примітку № 35 до листа від 15 червня 1907 р.

39. Йдеться про Дячука Іллю (1862–1941) – мешканця с. Криворівні (присілок Бережниця), який упродовж 1907–1917 рр. доглядав віллу Грушевських у Криворівні, зокрема, займався впорядкуванням помешкань, обробляв присадибну ділянку та орендував землю. Ім’я Іллі Дячука постійно згадується в щоденникових записах М. Грушевського, зроблених під час його літнього відпочинку у Криворівні від 1907 р. Також і після спалення вілли у 1917 р. Ілля продовжував користуватися землею, про що свідчить посвідка, що зберігається в Музеї Михайла Грушевського у Криворівні (автограф, оригінал): “До Пана Ілька Дячука, господаря в Криворівні. Отсим продовжуємо ми дане Вам право орендування наших ґрунтів в Криворів-

ні ще на шість літ, а то до 1 вересня року 1924 на давніших умовах. 1 вересня 1919 року, в Празі. Михайло Грушевський. Марія Грушевська”. При підготовці цього листування до друку вдалося з’ясувати, що й після 1924 р. Ілько продовжував орендувати ділянку землі на колишній віллі Грушевських. Про це свідчить лист, написаний після повені 1927 р., в якому він повідомляв про її наслідки для орендованої ним землі: “Тільки щастє від Бога, що не було великої Бережниці, бо з Панського ґрунту і сліду було би не було” (ЦДАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 46.–Арк. 4–4зв.). Одночасно він повідомляв про знищення його власної землі і звертався з таким проханням: “Я удаю з п[р]озьбою до В[исоко]п[оважаного] Пана і просив бим дуже щиро, щоб В[исоко]п[оважаний] Пан були так добрі і продали мені той ґрунт в нищї ціні, але під тими варунками і щоби був такий контракт: Вразі В[исоко]п[оважаний] Пан хтіли б там скласти двори, то можуть і два класти, то ані я, ані діти мої не мали б права боронити. Як також ані я, ані мої діти не мали б права без відома В[исоко]п[оважаного] Пана або кого з родини продати, хіба назад В[исоко]п[оважаного] Панови дітям, і то в тій ціні, в якій я би купив. А також через два місяці побутя на ферії, то дрова я мав бим достарчити без найменшого кошту. Тепер треба на окола класти плоти нові. І то все так богато коштую, а якбим так купив, то знав бим, що працюю на своїй землі. Якби В[исоко]п[оважаний] Пан на се згодилися, то я б хотів таку собі побудувати на боці хату” (Там само). Проте адвокат, голова товариства “Просвіта” у Косові, колишній учень вченого та завідувач маєностей Грушевських у Криворівні Петро Рондяк відраджував: “Як бачите з долушеного письма, Дячук вже не вдоволеній арендою Вашої реальности, але хоче її купувати. У відповідь на его пропозицію я виповім йому аренду, а Вам – очевидно – не раджу Вашої реальности продавати, бо нема найменшої до сего основи. Та нехай Вас пропозиція Дячука не здивує, се звичайна річ у наших людей: покажи йому палець, а він ловить за цілу руку” (Там само. – Спр. 303. – С. 192–195; лист від 11 листопада 1927 р.). Ймовірно, М. Грушевський прислухався до поради П. Рондяка, бо у своєму листі до М. Мочульського від 26 грудня 1932 р. він писав: “Нашу «віледжіатуру» в Криворівні має в державі Ілько Дячук – тамошній господар, уже більше 20 рік, юридичну повновласть на завідуванне нею має косівський адвокат П[етро] Рондяк: в 1924 р., як ми виставили повновласть Кир[илові] О[сипови]чу на завідуванне нашим майном, передовірів він Рондякові уповажненне на завідуванне криворівським обійстем. Від Рондяка я мав часом листа – але вже не маю кілька років. Він кілька разів поновляв умову з Дячуком, писав про се, умовлявся про розмір оренди (50 дол[арів] річну, скільки пригадую)” (Листи Михайла Грушевського до Михайла Мочульського (1901–1933) / Упоряд. Р. Дзюбан. – Львів, 2004. – С. 121). Проте зі спогадів мешканки Криворівні Теодозії Плитки-Сорохан (1921 р. н.), записаних під час експедиції співробітників Історико-меморіального музею Михайла Грушевського до Криворівні у 2007 р., відомо, що на початку 1930-х рр. на території знищеної вілли Грушевських вона бачила новозбудоване приміщення на дві частини: одна третина світлиця, а дві третини – стайня. У світлиці мешкала старенька бездомна жіночка, яка доглядала за худобою Ілька Дячука. Пам’ятає пані Теодозія і портрет Михайла Грушевського, який висів у світлиці.

Як свідчить лист О. Волянського до М. Грушевського від 22 лютого 1911 р., наприкінці 1911 – на початку 1912 рр. у Ілька померла дружина, і він одружився з молодою дівчиною. З молодою дружиною Параскою (1894–1973) Ілько мав сімох дітей: Марічку (1915 р. н.), Івана, Юрія, Василя, Василину, Миколу, Анну (двоє останніх народилися після 1927 р. н.). Про своїх дітей І. Дячук також згадає після

повені 1927 р. у листі до М. Грушевського: “Дітий маю, Богу дякувати, патиро!” (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 4–4зв.). Сімейну світлину Ілька та Параски Дячуків опубліковано: Гуцульський календар. 2002 рік. – Верховина, 2002. – С. 34. І. Дячук помер у Криворівні, похований біля церкви (могила збереглася).

Правнуки Ілька та Параски Дячуків, онуки його найстаршої доньки Марічки (у шлюбі Зеленчук) мешкають у Криворівні: Ганна (у шлюбі Луцюк) працює завідувачем Літературно-меморіального музею Івана Франка, Василь Зеленчук – головою Криворівнянської сільської ради, Марія (у шлюбі Потяк) – в редакції районної газети “Верховина”.

40. Комісія плавачкова – комісія у справах сплавлення лісу й усіх пов’язаних з цим питань, у т. ч. й із відшкодування наслідків водної стихії. На літні вакації М. Грушевського у Криворівні 1908 р. (від 15 (2) липня до 29 (16) серпня) припала досить дощова погода. Як писав історик у щоденнику, 24 (11) липня розпочалися зливи, 26 (13) липня відбувся “страшний вилив Бережниць і Черемоша, Черемош ішов попід сам паркан, Бережниця забрала міст, ішла попід возовницю, заляла заїзд і двір” (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 198зв.–199зв.). Завдавши чимало збитків, стихія лютувала й у наступні дні. Вірогідно, про їхнє відшкодування через плавачкову комісію і йдеться у листі.

41. Клеберг – радник намісника Галичини, у 1908 р. претендував на посаду намісника.

42. Телішевський Костянтин (1851–1913) – галицький громадський і політичний діяч, нотаріус у Турці та Бучачі, посол до Галицького сейму (1889–1895) та австрійського парламенту (1891–1897). Відіграв важливу роль в організації угоди між українською та польською фракціями Галицького сейму у 1890 р. Згодом повністю відійшов від політичної діяльності.

43. Березово – присілок Криворівні. На присілку споруджено каплицю св. Серафима Саровського, яка входить до комплексу пам’яток історії та культури села.

44. Йдеться про Гната Хоткевича (1877–1938) – письменника, мистецтвознавця, літературознавця, режисера, актора, бандуриста, громадсько-культурного діяча. Народився і навчався у Харкові. За участь у боротьбі проти царату переслідувався, уникаючи арешту на початку 1906 р. За допомогою Лесі Українки емігрував до Галичини. Спочатку жив у Львові, а влітку 1906 р. за порадою В. Гнатюка поїхав на Гуцульщину. Відтоді упродовж шести років (1906–1912) мешкав переважно у Криворівні на присілку Грашпарівка у місцевого селянина Петра Потяка. За ці роки написав та видав низку художніх творів та науково-публіцистичних праць з життя гуцулів. Навесні 1910 р. створив у селі Краснолілля народний Гуцульський театр, з яким мандрував містами і селами Галичини та Буковини. Після 1917 р. повернувся до Харкова. Репресований. У Криворівні з 1956 р., після повернення із заслання, працювала завідувачем Музею Івана Франка дружина Гната Хоткевича Платоніда. Збирала спогади учасників Гуцульського театру, популяризувала творчість Гната Хоткевича. Детально див.: *Арсенич П.* Гуцульщина у творчості Гната Хоткевича. – Івано-Франківськ, 2000.

45. Йдеться про Василя Доманицького (1877–1910) – історика, літературознавця, публіциста, громадсько-політичного діяча, співробітника видань НТШ та “Киевской старини”. Як свідчить листування Василя Доманицького з Миколою Аркасом, у липні–вересні 1908 р. він відпочивав у Криворівні. Так, 24 (11) липня 1908 р. В. Доманицький писав: “Вже тижнів зо два як я забрався в Гуцульщину

на село, між своїх людей. Прекрасно тут! І гуцули мальовничі, і природа пишна, і земляків (проф[есор] Грушевський, Гнатюк, Хоткевич та інші.) чимало” (“Історія України-Русі” у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. 1906–1909 роки / Упор., вступ, комент. І. Старовойтенко. – К., 2009. – С. 112). З цього самого листування відомо, що під час перебування у Криворівні В. Доманицький не раз зустрічався з М. Грушевським, який ділився з ним задумом підготовки “Ілюстрованої історії України”, висловлював свої критичні думки щодо першого та проекту другого видання “Історії України-Русі” М. Аркаса. Зустрічі з В. Доманицьким під час літніх вакацій 1908 р. занотовані і в щоденнику М. Грушевського (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 198зв.–205). Повертаючись з Криворівні на лікування до Закопаного, Василь Миколайович на декілька днів зупинився у Львові, куди прибув не пізніше 21 (8) вересня 1908 р. (“Історія України-Русі” у листуванні Миколи Аркаса з Василем Доманицьким. – С. 127).

46. Воевудка – у цьому листі, йдеться про ту саму особу, що й у щоденнику М. Грушевського (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 202), де згадується місцевий землемір (“геометр”) Воевудка. Зі збережених документів про перебування М. Грушевського в Криворівні відомо, що 2–3 липня 1908 р. місцевий землевласник Станіслав Пшибиловський (старший брат Владислава Пшибиловського) зламав паркани на обійсті історика, самовільно викосив і забрав траву. Вдавшись за порадою до адвоката Єроніма Калитовського, чоловіка Стефанії Левицької – небоги Марії Грушевської, Михайло Сергійович подав за проектом скарги та настановами, висловленими у листі адвоката, судовий позов на С. Пшибиловського. Проект позову та лист від 20 липня 1908 р. з настановами Є. Калитовського зберігаються: ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 882. – С. 1–4; спр. 511. – С. 15–20. У результаті розгляду справи в суді в Жаб’єму, що відбувся 30 липня 1908 р., були розмежовані “границі” власностей в інтересах М. Грушевського, за що останній сплатив С. Пшибиловському 120 корон (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 882. – С. 6; Спр. 25. – Арк. 200–202). 8 серпня (26 липня) “приїхав геометр на помір”, 27 (14) серпня закінчили спорудження паркану (Там само. – Спр. 25. – Арк. 202, 205). Але юридично затвердити нові “границі” до від’їзду з Криворівні М. Грушевський не встиг і, очевидно, доручив простежити за справою О. Волянському, що останній і обіцяє зробити.

47. Івандюк – вуличне прізвище Василя Якіб’юка (1866–1944), в якого під час літнього відпочинку у Криворівні зупинявся І. Франко. Майстер плоскої різби по дереву, добрий знавець народної медицини, фотограф-самоук, громадський діяч радикального напрямку, один з найосвіченіших людей у тогочасній Криворівні. Його вироби експонувалися на виставках у Львові та Коломиї. У 1926 р., у десяти роковини від дня смерті І. Франка, за участю В. Якіб’юка було витесано кам’яну плиту та встановлено її на скалі Франка. Дізнавшись про наміри польської влади знищити таблицю, він закопав її на своєму городі. У 1953 р. у хаті В. Якіб’юка відкрито Літературно-меморіальний музей Івана Франка. Детально див.: *Арсенич П.* Іван Франко у Криворівні // *Арсенич П.* Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки й культури. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 16–22; *Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка // Там само. – С. 69–84.

48. Стасіо – йдеться про Станіслава Пшибиловського (Прибиловського, Пржибиловського), великого землевласника, старшого брата Владислава Пшибиловського. У 1922 р. під час зайняття села польською владою був призначений комісаром Криворівні.

49. Насправді від 2 лютого (20 січня) по 24 (11) лютого 1909 р. М. Грушевський перебував у науково-видавничих справах у Петербурзі (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 239–250зв.). Через Вільно, де він зупинився на день, 27 (14) лютого повернувся до Львова (Там само).

50. “Діло” – провідна галицька газета, виходила у Львові у 1880–1939 рр.

51. Про перебування вченого у Львові О. Волянський дізнався з замітки “Шевченкове свято”, в якій було описано багатолюдне зібрання у Львівській філармонії, яке відбулося 2 березня 1909 р. з нагоди роковин Тараса Шевченка. У замітці, зокрема, йшлося про промову, виголошену М. Грушевським (Діло. – 1909. – Ч. 46. – 3 марця (18 лютого). – С. 3).

52. Після цього речення у листі вміщено малюнок, де схематично зображено каркас хати, на якому на обох трикутних фронтонах написано “приголки”.

53. Ймовірно, що з листів М. Грушевського О. Волянський знав про його найближчі плани: за щоденниковими нотатками відомо, що 30 (17) березня вчений виїхав до Києва (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 256зв.).

54. Отримавши цю звістку, М. Грушевський занотував у щоденнику: “Криворівня виставлена на ліцитацію! [...] Тепер се мене особисто дуже мало інтересує, а торік я ціле літо тільки й жив нею” (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 273зв.).

55. За щоденниковими записами, М. Грушевський виїхав до Криворівні 25 (12) липня 1909 р., де пробув до 30 (17) серпня (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 285зв.–293). Збереглася також заява М. Грушевського до “зверхности громадської” у Криворівні, якою він зголошувався про свій приїзд до Криворівні 26 липня 1909 р. разом з дружиною Марією, донькою Катериною, свояком Єронімом Калитовським та його дружиною Стефанією, служницею Емілією Домбровською (Там само. – Спр. 882. – С. 15а).

56. Влодзя – Володимира, старша донька О. Волянського. Див. прим. № 5 до листа О. Волянського від 4 листопада 1902 р.

57. Підставою до датування цього листа може слугувати зміст запису в щоденнику М. Грушевського, зроблений за день до його від’їзду з Криворівні, 29 (16) серпня 1909 р.: “Малі неприємности знову – переслідують на виїзді: вночі просився ночувати Франко – Мільця думала, хлопець, і не прийняла; потім Волянський написав, що до нього в полудне прийшов сам Франко” (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 25. – Арк. 293). Запис збігається з сюжетом про Івана Франка, описаним у листі О. Волянського.

58. Злр. – золотий ринський, грошова одиниця в Австро-Угорщині, яка була вилучена з обігу у 1892 р. у співвідношенні: 1 золотий ринський дорівнював 2 коронам (тобто одному флорину).

59. Йоська (вуличне прізвисько Майорчук) – чоловік Хани Бендер, у якій наприкінці 1911 р. Михайло Грушевський купив у Криворівні ще одну маєтність. Як свідчать листи Є. Калитовського до М. Грушевського, перед смертю Йосип склав заповіт на ім’я дружини (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 511. – С. 27–29).

60. У Криворівні Іван Франко проводив свій літній відпочинок упродовж 1901–1914 рр., за винятком 1905 і 1908 рр. Спочатку письменник мешкав у гуцула, знахаря, шанувальника гуцульської старовини Проця Мітчука. Як свідчить лист В. Гнатюка до Ф. Вовка, написаний вже зі Львова 20 вересня 1909 р., того року І. Франко приїхав до Криворівні наприкінці літа і замешкав у Івандюка (Василя Якіб’юка), а “обід і вечеру посилає йому п[ані] Волянська”, що, власне, і передбачав О. Волянський у

даному листі до М. Грушевського (Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком / Упор. та комент. В. Наулка, Н. Руденко, О. Франко. – Львів; К., 2001. – С. 85). Про відпочинок І. Франка у Криворівні див.: *Арсенич П.* Іван Франко у Криворівні. – С. 16–22; *Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка. – С. 69–84.

61. Йдеться про старшу доньку О. Волянського Володимиру. Див. примітку № 5 до листа О. Волянського від 4 листопада 1902 р.

62. Держава сіна – народна міра об'єму.

63. Цей сюжет детально коментує сам О. Волянський у своїх спогадах: “Всім тодішнім криворівнянським літникам відомий указ цісарсько-королівського староства в Косові про негайне мельдування в уряді громад про час свого приїзду до Криворівні та від'їзду з неї. Не менш докучливим було власникам хат пам'ятати про те, щоби до 24 годин замельдувати своїх літніх льокаторів. А вже кульмінаційною точкою тих шикан було те, що на автора сих споминів наложило було цісарсько-королівське староство кару 10 корон за незамельдування сестри жінчиної – докторової Курівцевої, яка не те що рік-річно приїздила до Криворівні, але сама родилася і виховалася в Криворівні, де кожна дитина знала її як свою, лише цісарсько-королівська жандармерія не хотіла того знати та по високому приказу зробила донесення, що місцевий парох не замельдував своїх льокаторів. Нічого не помогли жадні рекурси до нижчих та вищих властей, 10 корон треба було заплатити, а на інтерпеляцію в парламент відповів цинічно тодішній міністр справ внутрішніх, що в кліматичних місцевостях треба конче мельдувати навіть своїх кривняків та гостей, забуваючи, що Криворівня не мала офіційної назви кліматичної стації, а друге – що закон передбачає мельдування чужих і чужинців, а не кривних та свояків до II ст., та ще коли вони були родом з сього села і мали перед тим право приналежності” (*Волянський О.* Мої спомини про Івана Франка. – С. 80–81).

64. Калитовський Єронім (1866–1926) – адвокат, письменник (псевдо – Трохим Дріт), громадський діяч. У 1890-х рр. практикував у Борщеві, згодом у Заліщиках. Наприкінці 1908 р. переїхав до Стрия, де разом з молодою дружиною, небогою Марії Грушевської Стефанією (з дому пароха зі Скали Олександра Левицького та Олімпії Вояковської (Левицької)) придбав власний дім. У стрийському будинку Калитовських була його адвокатська контора, у 1914 р. – штаб Січових Стрільців. У 1919 р. перед виїздом на еміграцію там зупинялися Михайло Грушевський та Олександр Жуковський, залишивши, за спогадами нащадків, валізи з документами. 1985 р. будинок було розібрано. Подружжя Калитовських мало трьох дітей: Павла, Тетяну і Марту. Як свідчать збережені листи Є. Калитовського до М. Грушевського, вони були знайомі щонайменше від початку 1896 р., коли молодий адвокат опікувався читальнею “Просвіти” у Борщеві. Після одруження зі Стефанією Левицькою був постійним консультантом М. Грушевського у його майнових справах, насамперед у придбанні маєтностей у Криворівні та поалагодженні спірних питань з місцевими панами Пшибиловськими (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 511). Разом з родиною майже кожного сезону у 1907–1913 рр. відпочивав у Криворівні. На світліні, знятій у Криворівні 16 серпня 1912 р., поруч з Михайлом, Марією та Катериною Грушевськими бачимо Єроніма та Стефанію Калитовських з дітьми Павлом та Тетяною (колекція Історико-меморіального музею Михайла Грушевського). Зберігся щоденник Є. Калитовського про події Першої світової війни у Західній Україні зі згадками про останні місяці перебування М. Грушевського у Криворівні (ЦДІАЛ України. – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 1399, 1400).

65. Згаданий лист Івандюка (Василя Якіб'юка) Є. Калитовський переслав М. Грушевському разом зі своєю кореспонденцією від 16 червня 1910 р. У своєму

ж листі він зазначав: “Направду нам тепер – по купці дома в Стрию – годі думати о якихось нових набутках. [...] Може Ви кому нараєте той інтерес” (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 511. – С. 25–26).

66. Бондарівка – присілок Криворівні.

67. Чорногора – гірський хребет, на якому розміщено найвищі вершини Українських Карпат – від Говерли до Попа Івана (Чорної Гори). З вілли Грушевських на Бережниці відкривалася панорама на Чорногорі.

68. Зелені свята (або П’ятдесятниця) відзначаються на п’ятдесятний день після Великодня, зазвичай – у першій половині червня. Означає зіслання Святого Духа на апостолів.

69. Гнатюк Володимир (1871–1926) – етнограф, фольклорист, секретар Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Був одружений з онукою засновника священничого роду Бурачинських Андрія Бурачинського Оленою (Галиною) Майковською – двоюрідною сестрою дружини Олекси Волянського. Завдяки Олені, яка була у свого дядка Йосипа в Криворівні і раніше, від 1900 р. до 1915 р. подружжя Гнатюків відпочивало тут, мешкаючи на Заріччі – на правому березі Чорного Черемоша, у хаті дяка Михайла Мойсейчука. Саме В. Гнатюк назвав Криворівню “Українськими Афінами”. Детально див.: *Арсенич П.* Етнографічне вивчення Гуцульщини Володимиром Гнатюком // *Арсенич П.* Криворівня в житті і творчості українських письменників, діячів науки і культури. – С. 46–59. Свій відпочинок у Криворівні В. Гнатюк описує також у листах до М. Коцюбинського (Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. I. – С. 227–353), Ф. Вовка (Листування Федора Вовка з Володимиром Гнатюком...) та ін.

70. Невестюк Яків (1868–1934) – окружний лікар у Жаб’єму, письменник. Замолоду був активним громадсько-політичним діячем, головою Академічної громади у Львові, членом Української радикальної партії.

71. Коцко Адам (1882–1910) – студент правничого факультету Львівського університету, діяч українського студентського руху в Галичині, член таємного “Комітету української молоді”, один з організаторів осередків “Січі” та читалень “Просвіти”, борець за український університет у Львові. 1 липня 1910 р. українські студенти зібралися на віче у справі заснування самостійного українського університету. Учасники віча були обстріляні поліцією при спробі прорвати облогу, влаштовану польськими студентами в приміщенні університету. Адам Коцко був смертельно поранений і помер того самого дня у краєвому шпиталі. Галицький намісник, незважаючи на всі заходи українського парламентського клубу, заборонив прощання з А. Коцком в Академічному домі. Похований Адам 5 липня 1910 р. при вході на Личаківське кладовище. Поховальний обряд відправив о. Іван Чапельський. Прощальне слово виголосили К. Левицький, М. Грушевський, Л. Цегельський. У ІР НБУВ зберігається фотолістівка із зображенням катафалка з труною А. Коцка, рідних і близьких покійного. Серед них – М. Грушевський (Ф. I. – № 3585. Див.: Україна у старій листівці: Альбом-каталог / Упор. М. Забочень, О. Поліщук, В. Яцюк. – К., 2000. – С. 211, 214. – № 468). Цій трагічній події М. Грушевський присвятив свою публіцистичну працю “Над свіжою могилою” (ЛНВ. – 1910. – Т. LI. – Кн. VII. – С. 157–159; передрук: *Грушевський М.* Твори: У 50 т. – Львів, 2005. – Т. 2. – С. 412–413).

72. Записка передана М. Грушевському на його віллу у Криворівні, куди він прибув напередодні (20 липня), що підтверджується і словами священника про “тяжку дорогу”. Про час прибуття історик словивав і М. Коцюбинському в листі від 22 (9) липня 1910 р.: “Другий день у Криворівні” (Листи до Михайла Коцюбин-

ського. – Т. II. – С. 104). Відомостей про участь М. Грушевського в поминальному богослужінні не виявлено, проте, найвірогідніше, він не міг не відгукнутися на це запрошення О. Волянського.

73. Див. примітку № 47 до листа від 17 листопада 1908 р.

74. Див. примітку № 59 до листа від 29 серпня 1909 р.

75. За законом 1907 р. українські послы до австрійського парламенту обиралися у 19 сільських округах Східної Галичини (з них у 9 обидва мандати належали українцям, у 10 – один українцям, один полякам). У 1911 р. вибори пройшли у три тури: 19 червня, 26 червня та 3 липня. Криворівня належала до 56-го округу (Коломия, Печеніжин, Жаб'є, Кути, Косів, Яблонів, Гвоздець, Опинія). Кандидатами цього округу були: К. Трильовський, П. Лаврук, А. Свобода, З. Скварко, А. Гула, Шаліт та В. Сербенюк. За підсумками третього туру до австрійського парламенту було обрано представників Української радикальної партії: відомого правника і громадського діяча Кирила Трильовського (14 600 голосів) та селянина Павла Лаврука (12 957 голосів). За загальними підсумками вибори дали такі результати: до парламенту обрано 26 українських послів (18 національних демократів, 5 радикалів, 1 соціал-демократ, 2 москвофілів). Представники цих партій разом із послами Буковини утворили Український парламентський союз. Перебіг виборів, їхні підсумки, численні зловживання були детально висвітлено у галицькій пресі (див., зокрема: Перед рішачим боєм // Діло. – 1911. – Ч. 144. – 1 липня (18 червня). – С. 3–4; 3 поля виборів // Там само. – Ч. 145. – 3 липня (20 червня). – С. 4–6; Кінець виборів в Східній Галичині // Там само. – Ч. 146. – 4 липня (21 червня). – С. 2–3; Ч. 147. – 5 липня (22 червня). – С. 1). Результатам цих виборів присвятив свою публіцистичну працю “На українські теми. По виборах” Михайло Грушевський (ЛНВ. – 1911. – Т. LV. – Кн. IX. – С. 390–398; передруки: *Грушевський М.* Наша політика. – Львів, 1911. – С. 107–119; *його ж.* Твори: У 50 т. – Львів, 2005. – Т. 2. – С. 317–324). По свіжих слідах аналізує ці результати й учень М. Грушевського Іван Джиджора: *Ignotus [Джиджора І.]*. По виборах // ЛНВ. – 1911. – Т. LV. – Кн. VII–VIII. – С. 226–239.

76. Йдеться про перші вибори до австрійського парламенту на підставі новоприйнятого 27 січня 1907 р. закону про загальне і рівне виборче право. Вибори відбулися 14 травня 1907 р. Українці Галичини вибороли 27 мандатів (національні демократи – 17, радикали – 3, соціал-демократи – 2, москвофіли – 5).

77. Трильовський Кирило Йосипович (1864–1941) – громадсько-політичний діяч, адвокат, журналіст і видавець. Член Української радикальної партії, організатор січового та січово-стрілецького руху в Галичині, посол до австрійського парламенту та Галицького сейму.

78. Скварко Захар (1870–1925) – громадсько-політичний та економічний діяч Мостищини і Коломийщини, директор Покутського кредитного союзу в Коломії, член Української національно-демократичної партії. Кандидат на виборах до австрійського парламенту у 1911 р. За результатами перших двох турів голосування посідав четверте місце. У третьому турі участі не брав, його прихильники віддали свої голоси за представника Української радикальної партії Павла Лаврука.

79. Гула Ант. – кандидат на посла до австрійського парламенту на виборах 1911 р. Детальних відомостей, окрім поданих у листі О. Волянського, зібрати не вдалося.

80. Лаврук Павло (1865–?) – селянський діяч Коломийщини, організатор січового руху, член Української радикальної партії, від якої у 1911 р. був обраний послом до австрійського парламенту, а у 1913 р. – Галицького сейму.

81. У 1911 р. М. Грушевський планував прибути до Криворівні на початку липня, про що сповіщав М. Коцюбинському у листі від 26 червня 1911 р.: “Я виїжджаю за 10 день до Криворівні” (Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. II. – С. 114). Але звістка від О. Волянського про страшну повінь 7 липня (див. лист від 9 липня 1911 р.) змінила плани. Епістолярні джерела дають змогу встановити, що того року Грушевський все ж ненадовго навідався до Криворівні. Так, своєму учневі І. Джиджорі він відправив звідти на початку серпня два листи, один з них датований 9 серпня 1911 р. (Листування Михайла Грушевського. – К.; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2008. – Т. 4: Листування Михайла Грушевського та Івана Джиджори / Упор. С. Панькова, В. Пришляк. – С. 224). Несприятливі умови, відсутність гостей не затримали історика, і вже 30 серпня від виїхав до Львова, про що знову сповістив листовно М. Коцюбинського (Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. II. – С. 115). Невдалий тогорічний відпочинок у Криворівні Михайло Грушевський надолужив осінньою подорожжю до Італії.

82. Йдеться про Миколу Кіндратовича Залізняка (1888–1950) – українського громадсько-політичного діяча, публіциста. Есер. Навчання розпочав у Київському університеті. 1907 р. працював у редакції газети “Рада”, того ж року заарештований, після втечі з в’язниці емігрував до Галичини, продовжив навчання у Львівському університеті. Був залучений М. Грушевським до діяльності в Музеї та Археографічній комісії НТШ, став одним із провідних публіцистів ЛНВ. Активний учасник студентського руху у Львові. Один із засновників Союзу визволення України.

Разом з іншими учасниками кривавої сутички у Львівському університеті, що відбулася 1 липня 1910 р., Микола Залізняк перебував під слідством, відомим як “Процес 101”. Звільнення М. Залізняка з-під арешту, який стався відразу після сутички, відбулося не без участі М. Грушевського. Як свідчить лист правника В. Охримовича до М. Грушевського від 21 вересня 1910 р., краєвий суд прийняв постанову про подальше затримання М. Залізняка у в’язниці “з причини небезпеки утечі”, але можливе його звільнення до остаточного вироку під заставу (“кавцію”). У цьому ж листі адвокат повідомляє про подання відповідного прохання від імені В. Гнатюка, але просить внести “кавцію” від НТШ або самому професорові з “якихсь публичних чи приватних фондів, а д. Гнатюк буде лише як фігурант” (ЦДІАК. – Ф. 1235. – Оп. 1 – Спр. 672. – Арк. 47–47зв.). Збереглися документи про те, що М. Грушевський вніс цю заставу у сумі 20 000 корон (Там само. – Арк. 48–49). Власне, після цього звільнення Микола Залізняк продовжував працювати в музеї НТШ, друкувати свої наукові праці. Не викликає подиву і звернення М. Грушевського до О. Волянського підшукати помешкання для літнього відпочинку свого учня, на що відповідає священник у цьому листі.

Вже через рік вироком львівського трибуналу від 4 липня 1911 р. всіх учасників студентського руху було засуджено на термін від 14 днів до 3 місяців ув’язнення. Щодо Миколи Залізняка, то краєвий суд зробив висновок, що саме він своїми публіцистичними виступами спровокував “поляків до битки” 1 липня 1910 р., і присудив виключити його з університету назавжди і як російського підданого вислати по відбутті 3-місячного терміну у в’язниці за межі Австрії. Упродовж багатьох місяців відомі українські правники та громадсько-політичні діячі В. Охримович, Т. Окуневський, К. Левицький та інші намагалися оскаржити рішення суду, але це їм не вдалося.

Після відбуття покарання (з 1 квітня по 1 липня 1912 р.) М. Залізняк був висланий з Австрії, проживав переважно в Німеччині, продовжував співпрацювати

з НТШ, заручався підтримкою М. Грушевського при спробах вступу до одного з німецьких університетів. До Львова повернувся в серпні 1913 р.

83. Прибувши до Криворівні не пізніше 9 серпня 1911 р. та оглянувши наслідки повені, М. Грушевський 12 серпня 1911 р. офіційно призначив О. Волянського своїм “повновласником” для вирішення всіх питань у Косівській повітовій комісії “для стверджень шкід, повинею виражених”, а саме: “ставити внески і заяви, ліквідувати шкоду, заключати угоди, вносити средства правні, піднімати квоту признаного міні відшкодування” та ін. (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 880. – С. 71). Про спроби О. Волянського та І. Дячука домогтися від Комісії плавачкової відшкодувань за завдані виллі Грушевського збитки священик повідомляв у листі від 6 вересня 1911 р. Ймовірно, саме ця повинь утвердила М. Грушевського в думці про необхідність придбання нової садиби у безпечнішому місці.

84. Про перебування В. Гнатюка у Криворівні 1911 р. відомо, зокрема, з його листів до М. Коцюбинського. Виїхав він туди ще до повені, 1 липня 1911 р., а за декілька днів після стихії писав Михайлові Михайловичу: “Ми приїхали сюди 1.VII, як я писав Вам. У нас тепер холодно і дощі, але надіюся, що до Вашого приїзду випогодиться, як не буде загалом сльотливого літа. Шкода, що Вас не було тепер; у нас була повинь, Черемош виглядав як Дністер, усі кладки позабирало – і ту, що коло нас. Ми відтяті від світа; я оце нині довідався про результат виборів, що відбулися перед тижнем” (Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. I. – С. 316; лист від 11 липня 1911 р.). Виїхали Гнатюки з Криворівні, ймовірно, разом з Грушевськими, наприкінці серпня 1911 р. (Там само. – С. 317).

85. Ясенів – ідеться про с. Ясенів Горішній, одне з найбільших сіл на Гуцульщині. На початку ХХ ст. листи до Криворівні надходили і відправлялися через поштове відділення в Ясенів Горішньому. Нині – село Верхній Ясенів Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

86. Задум М. Грушевського придбати ще одну маєтність у Криворівні виник, як свідчить дане листування, ще влітку 1909 р. Першим припав до вподоби саме ґрунт Йосипа Бендера (вуличне прізвисько Майорчук). Навесні 1911 р. О. Волянський повідомляв і про інші варіанти: ґрунт, В. Якіб’юка (Івандюка), Вігдора, а також вже покійного Й. Бендера. Врешті, у вересні 1911 р., найімовірніше після тогорічної повені, М. Грушевський зупинився на маєтності вдови Хани Бендер. Лист О. Волянського від 6 вересня 1911 р. про можливі проблеми при купівлі та підписанні контракту викликали занепокоєння, і М. Грушевський відразу звернувся по пораду до адвоката, свояка Єроніма Калитовського, який надав йому листовні консультації щодо підписання контракту (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 511. – С. 27–29). Проблема підписання контракту з Ханною обговорювалася з О. Волянським майже впродовж всього 1911 р. (див. листи від 29 квітня, 6 вересня, 22 вересня, 6 жовтня, 24 жовтня, 28 жовтня 1911 р.). І лише 27 листопада 1911 р. контракт було підписано, а у вересні 1912 р. М. Грушевський викупив і другу частину новопридбаної садиби у різьбяр М. Готича та став одноосібним її власником. Упродовж 1912 р. придбаний будинок та земля здавалися в оренду. Власне, як свідчить дане листування, на новій садибі ні М. Грушевський, ні його родичі не відпочивали. Перша світова війна перекреслила всі плани щодо її упорядкування та використання.

Пізніше, повертаючись з еміграції та передаючи право управління своїми маєтностями у Львові та Криворівні К. Студинському, М. Грушевський у своєму листі від 11 лютого 1924 р. подав детальний опис всіх своїх володінь у Криворівні: “В Криворівні (округ судовий і податковий Жабе) володіємо – я і жінка моя спільно, 3

невеликими реальностями, котрі становлять понад 5 морги ґрунту. Привести їх до порядку піднявся др. Петро Рондяк, адвокат в Косові, член і співробітник Н[ауково] Т[овариства] ім. Ш[евченка], мій колишній слухач. Ви йому уділите повновасть як одержите від мене. У мене на руках нема ніяких документів – власне сей Н конскріпційний я головно просив добути з «Дністра», де колись був асекурований будинок (спалений рос[ійським] військом в р. 1917 до землі). Поки що уділяю Вам такі заг[альні] відомости:

1. Ґрунт при гостинці з Криворівні до Жабя, при устю Бережниці до Черемоша, куплений від Володислава Пшибиловського. Була хата і приналежність, але спалено, здається все чисто в р. 1917.

2. Ґрунтець через гостинець, під горою Безводник, що належить до двірського обшару Криворівня (що належить Станіславови Пшибиловському, братови Володислава). Була старенька жидівська хата, думаю, що її нема, куплена від Йося vulgo [по-простому, вуличне] Майорчука, а як його правне імя не памятаю.

3. Другий ґрунтець, куплений від Миколи і Єлени Готичів (Готич), з хатою – з правом доживотного володіння для них, теж при дорозі, і при двірським ґрунті. От схема [в листі подано схему]. N 1 і 2 був випущений в державу Ількови Дячуку, господарю в Криворівні (за ужиткованне мав пильнувати і давати дрова, а не платив, здається, нічого). На N 3 сиділи Готичі, бездітні старі люде. N 1 був асекурований в «Дністрі», і там мусять бути конскріпц[ійні] нумери. Довгів не було, але мабуть податки не оплачені весь час. Отсей листок з інформаціями про наші криворівські «маетки» прошу ласкаво сховати собі для памяти, поки матимете докладніші інформації” (Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 pp.) / Упоряд Г. Сварник. – Львів, 1998. – С. 142–143).

Відомості про долю нового обійстя, придбаного у Х. Бендер та М. Готича, подають листи П. Рондяка та О. Волянського, написані після повені 1927 р. Лист О. Волянського подано у цій публікації (№ 53), лист Рондяка доповнює його зміст: “З Вашої реальности – як Вам впрочім писав вже о. Волянський – вода забрала лише невеликий кусок землі, а хата урятувалась лише завдяки сій обставині, що стірця води відбилась від скали (ставлячої власність Пшибиловського, в яку ми свого часу вмурували памяткову таблицю Франкові)” (ЦДІАК України. – Ф. 1235.– Оп. 1. – Спр. 303. – С. 195–192; “Косів, дня 17 листопада 1927”). Власне, згадка про скелю Франка, яка врятувала це обійстя від стихії 1927 р., дала змогу під час експедиції до Криворівні співробітників Історико-меморіального музею Михайла Грушевського влітку 2007 р. з’ясувати місце його розташування. На думку місцевого краєзнавця, наукового співробітника Філії “Туцільщина” НДІ українознавства МОН України І. Зеленчука, завідувача Музею Михайла Грушевського у Криворівні О. Рибарук та священника І. Рибарука колишня маєтність Хани Бендер, а згодом Михайла Грушевського, була на лівому березі Чорного Черемоша на присілку Москалівка. Будинок не зберігся, оскільки вся ця частина села забудована після Другої світової війни.

87. Готич Микола – місцевий різьбяр, співвласник маєтності Хани Бендер у Криворівні, в якій наприкінці 1911 р. М. Грушевський придбав хату та земельну ділянку. У вересні 1912 р. М. Грушевський відкупив у Готича і його частину. Див. лист від 11 грудня 1911 р. та 16 вересня 1912 р.

88. Даньчук Іван – мешканець Криворівні. Його садиба з хатою стояли напроти двору Грушевських на Бережниці, на протилежному боці дороги.

89. Див. примітку № 70 до листа від 22 червня 1910 р.

90. Переклад: “До превелебного ксьондза Новацького. Явдоха Шинкарук, 4 років, померла в Криворівні, а що місцевий священик відмовляється ховати, то ксьондз добродій із санітарних причин може поховати. Доктор Невестюк”.

91. Якіб’юк – див. примітку № 47 до листа від 17 листопада 1908 р.

92. Йдеться про єврейські свята “Суккот” та “Сімхат Тора”, які припадають на першу половину жовтня за християнським календарем.

93. “Дністер” – українське страхове товариство. Засноване 1892 р. у Львові з метою страхового забезпечення населення від стихійних лих та нещасних випадків. Засновники: К. Левицький, С. Федак, В. Нагірний, Д. Савчук. Існувало до 1939 р.

94. Козловський Всеволод Олександрович (1878–?) – громадський діяч, секретар першої української газети “Громадська думка”. 1906 р. емігрував до Галичини. Фінансовий директор НТШ, співробітник львівської контори ЛНВ, секретар Союзу визволення України.

95. Врешті М. Грушевський вирішив відкупити у М. Готича його частину маєтності за 2000 корон, які були виплачені йому 16 вересня 1912 р. Див. листи від 11 грудня 1911 р., 22 лютого 1912 р., 16 вересня 1912 р.

96. Зеленчук Пилип – заможний гуцул, старший церковний брат, в оселі якого під час першого візиту до Криворівні, в 1902 р., зупинявся М. Грушевський.

97. Див. примітку № 39 до листа від 16 вересня 1908 р.

98. 1 травня за новим стилем.

99. Ільці – на той час присілок Жаб’єго, від 1994 р. – самостійне село. До 1939 р. в Ільцях діяв найбільший в українських Карпатах Краєзнавчий музей Гуцульщини (колекція перенесена до Івано-Франківського краєзнавчого музею). У селі діє одна з найстаріших церков Верховинщини – церква Святої Трійці.

100. Відомості про приїзд М. Грушевського до Криворівні у 1912 р. містить лист історика до М. Коцюбинського від 3 червня 1912 р., де він писав про намір вирушити туди 12 липня (29 червня) після лекцій, а родина раніше (Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. II. – С. 127). Пробув там до 1 вересня (19 серпня) 1922 р. (Там само. – С. 129).

101. Посвідку додано до цього листа на окремому аркуші (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1 – Спр. 393. – Арк. 84). Її текст і підписи за Іллю Дячука та Миколу Готича написані рукою О. Волянського. “Поквітованє /Сим посвідчаю, що я, Николай Готич Мішка, на дню нинішним отримав через почту від В[исоко] пов[ажаного] П[ана] професора Михайла Грушевського 2000 кор[он] (два тисячі) кор[он], що сим квітую / Криворівня, дня 16 вересня 1912 / + Никола Готич / підписав А. Волянський / Яко сьвідки / + Іля Дячук /підписав А. Волянський /Іван Потєк”.

102. Дощова погода встановилася вже перед від’їздом Грушевських з Криворівні, бо 1 вересня (19 серпня) 1912 р. він писав М. Коцюбинському: “Сьогодні покинули ми Криворівню – і майже нікого не лишається взагалі. Погода далі змінна, багато дощів і вкінці холодно” (Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. II. – С. 129). А в наступному листі вже зі Львова, очевидно, після цього листа від О. Волянського, М. Грушевський писав: “Ми виїхали з Криворівні в час, від 2/IX почалися неустанні дощі, 4-го ріки вилили, забрали кладку коло дяка, гостинець на великім просторі. Аж прикро було чути про все се знищенне” (Там само. – С. 130; лист від 8 вересня 1912 р.). Цю негоду застав у Криворівні В. Дорошенко, який 4 вересня 1912 р. також писав М. Коцюбинському: “Засилаю Вам щиро привіт з нещирих Гуцульських гір. Цур їм! Лле такий проклятуций дощ, як у Вас пізньої осені: дрібні,

уперті, безконечні... Верем'я було дуже мало. 15–18.IX. хочу їхати звідси. Гнатюки, Грушевські та інші вже виїхали” (Там само. – С. 165).

103. “Сільський господар” – крайове господарське товариство у Львові, засноване братами Буткевичами з метою поліпшення добробуту селян. Існувало (з перервами) до 1944 р. Під час повені 1927 р. у Західній Україні стало однією з провідних інституцій заснованого у Львові “Ширшого краєвого комітету допомоги жертвам повені”.

104. 3 градуси за шкалою Реомюра (+3°R) дорівнюють приблизно +4 градуси за Цельсієм.

105. Про перебування М. Грушевського у Криворівні у 1913 р. черпаємо відомості з епістолярних джерел. Невдовзі після сумнозвісних загальних зборів НТШ (29 червня 1913 р.), де було оприлюднено анонімну брошуру-пасквіль на багатолітнього голову Товариства, М. Грушевський виїхав на відпочинок. Відразу по приїзді, 18 (5) липня 1913 р., написав своєму учневі і приятелю І. Джиджорі: “[...] Доїхали «не зле», себто дощ нас поливав 20 минут, і візок хоч розтряс нас (фіакр не міг виїхати, бо зірвало міст), але не перевернувся ніде. Тут потік пішов на наш ґрунт і зорвав плоти, і орендар смущає мою душу, представляючи потребу поставлення «кашиці», і не знати, чи говорить в нім бажання заробити, чи добра рада. Я ще не зовсім вилизався, признаюсь. Гостей ще немає” (Листування Михайла Грушевського. – Т. 4. – С. 266). А 31 (18) серпня 1913 р. професор писав учневі вже зі Львова: “Ми вернулися до Львова в четвер з великою бідою через зірвані дороги” (Там само. – С. 267).

106. Довголітня боротьба за новий закон про вибори до Галицького сейму навесні 1913 р. призвела до чергової кризи, оскільки розроблений компромісний законопроект прийнято не було. Виходом із цієї ситуації став розпуск сейму, про що була видана цісарська постанова від 14 травня 1913 р., та оголошення нових виборів. Вибори відбулися 30 червня 1913 р., до Галицького сейму було обрано 32 українські послы (24 – представники національно-демократичної партії, 6 – радикальної, 1 – безпартійний, 1 – москвофіл).

107. У даному корпусі збереглося чотири привітання Михайла Грушевського з іменинами: 1903 р. (№ 3), 1907 р. (№ 17), 1909 р. (№ 28) та 1912 р. (№ 49). Отже, дане привітання можна датувати роками: 1902, 1904–1906, 1908, 1910–1911, 1913. Підстав для точнішого датування не виявлено.

108. Найвірогідніше, візитівка з привітанням була передана на віллу Грушевських у Криворівні, отже, в один з років між 1907 та 1914. Виявити відомості для точного датування не вдалося.

109. Від перших чисел вересня 1927 р. майже до кінця року галицькі газети подавали відомості про результати катастрофи, кількість постраждалих родин, створення комітетів допомоги, списки жертводавців та перераховані ними суми. Особливу увагу цим подіям приділяла львівська газета “Діло”. Вже від 2 вересня 1927 р., другого дня після повені, на сторінках газети подавалася докладна інформація з усіх постраждалих сіл, публікувалися огляди “Катастрофа повені. Описи очевидців”, звернення крайового та повітових комітетів, президії української парламентської репрезентації. Від 16 вересня до 23 листопада друкувалися відомості під рубрикою “Ратункова акція. Жертвам повені”.

110. Йдеться про маєтність, яку придбав М. Грушевський наприкінці 1911 р. у Хани Бендер. Див. листи № 34, 38–46, 50 та прим. № 59, 86, 87.

111. Березово – присілок Криворівні.

112. Заріччя – присілок Криворівні, де мешкали В. Гнатюк (1899–1915) та М. Коцюбинський (1910–1912).

113. Вже 3 вересня 1927 р. газета “Діло” повідомила про великі спустошення в Косівському повіті, зокрема Жаб’єму, Ясеневі Горішньому та Криворівні. 9 вересня у рубриці “Катастрофа повені. Описи очевидців” А. Гаврилко писав: “Поки що є відомости про 7 осіб утоплених в Жабю, 3 особи в Криворівні (знаменитий майстер ковальський Орищук з жінкою і 1 дитина)” (Діло. – 1927. – Ч. 201. – 9 вересня. – С. 2–3). Пізніше, 13 вересня, Криворівня знову називалася в числі найбільш знищених сіл, де число жертв становило 8 осіб (Там само. – Ч. 204. – 13 вересня. – С. 1–2).

114. У рубриці газети “Діло” “Катастрофа повені. Описи очевидців” 13 вересня 1927 р. було описано небувалу повінь в Ясеневі Горішньому, називалася кількість потонулих (17), повідомлялося про знищення в районі села 10 км дороги (Діло. – 1927. – Ч. 204. – 13 вересня. – С. 1–2).

115. Шептицький Андрей (1865–1944) – визначний український церковний, культурний та громадський діяч, митрополит Української греко-католицької церкви (1900–1944). Віце-маршалок Галицького сейму (1901–1914), член Палати вельмож австрійського парламенту (1901–1914). Дбав про розвиток національного шкільництва, духовної освіти, культури. Про описану О. Волянським місію митрополита під час повені у Західній Україні детально сповіщали газети. Так, 9 вересня “Діло” подало інформацію про поїздку А. Шептицького в супроводі чотирьох автомобілів з ліками, одягом, харчами. Крім того, було споряджено окремих вагон. Сам А. Шептицький об’їхав майже всі регіони, постраждали від повені, а на придбання найнеобхідніших речей видав із власних коштів 10 000 доларів (Митр. Шептицький на допомогу жертвам повені // Діло. – 1927. – Ч. 201. – 9 вересня. – С. 1–2; Митрополит на терені катастрофи // Там само. – Ч. 204. – 13 вересня. – С. 2).

116. На початку вересня у Львові було створено Ширший краєвий комітет допомоги жертвам повені, до складу якого увійшли директори банків Л. Кульчицький та К. Левицький, члени товариств “Сільський господар” та “Просвіта”, представники інших інституцій. 4 вересня комітет звернувся з відозвою “До українського громадянства!” (Діло. – 1927. – Ч. 199. – 7 вересня. – С. 1). Крім того, було створено 37 повітових комітетів, у 17-ти з яких головами було обрано місцевих священників.

117. Головою “Повітового ратункового комітету Косівщини” було обрано пароха із села Кути Володимира Стефановича, секретарем – доньку Олексі Волянського Цецилію Гардецьку. Комітет звернувся з відозвою до українського населення Галичини, Волині, Радянської України і Америки підтримати постраждалих від повені. Пожертвування комітет просив надсилати на ім’я Цецилії Гардецької в Кути (Діло. – Ч. 206. – 15 вересня. – С. 2).

118. 24 вересня 1927 р. в Харкові було створено Всеукраїнський комітет допомоги жертвам повені в Галичині у складі 35 осіб – представників громадських та фінансових організацій, культурно-освітніх установ, преси тощо. Серед членів комітету – Д. Багалій, П. Тутківський, Лесь Курбас, Гнат Юра (Вісті. – 1927. – Ч. 219. – 25 вересня). У Києві також було створено «Комітет допомоги жертвам поводи на Західній Україні», членом президії якого був М. Грушевський (ЦДІАК України. – Ф. 1235. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 3).

119. Див. примітку № 4 до листа від 4 листопада 1902 р.

Світлана Панькова, Валерій Старков (Київ). **Листи Олексія Волянського до Михайла Грушевського за 1902–1927 роки.**

Листи пароха церкви Різдва Пресвятої Богородиці в с. Криворівні Олексія Волянського до видатного історика і громадського діяча Михайла Грушевського висвітлюють багатолітні взаємини двох особистостей та їхній внесок у суспільно-політичне та культурне життя України. Разом з тим досліджений епістолярний корпус є важливим джерелом до історії мальовничого села на Гуцульщині – “Українських Атен” – місяця відпочинку та творчого натхнення багатьох представників української еліти початку ХХ ст.: Івана Франка, Володимира Гнатюка, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича та інших.

Ключові слова: Криворівня, Грушевський, Волянський, Черемош, гуцули, галицькі вибори, контракт, повінь.

Светлана Панькова, Валерий Старков (Киев). **Письма Алексея Волянского к Михаилу Грушевскому за 1902–1927 гг.**

Письма священника церкви Рождества Пресвятой Богородицы в дер. Криворивня Алексея Волянского к выдающемуся историку и общественному деятелю Михаилу Грушевскому отражают многолетние взаимоотношения двух личностей и их вклад в общественно-политическую и культурную жизнь Украины. Вместе с тем исследуемый эпистолярный корпус является важным источником к истории живописного села на Гуцульщине – “Украинских Афин” – места отдыха и творческого вдохновения многих представителей украинской элиты начала ХХ в.: Ивана Франко, Владимира Гнатюка, Михаила Коцюбинского, Игнатия Хоткевича и других.

Ключевые слова: Криворивня, Грушевский, Волянский, Черемош, гуцулы, галицкие выборы, контракт, наводнение.

Svitlana Pan'kova, Valerii Starkov (Kyiv). **The Correspondence between Oleksa Voliansky and Mykhailo Hrushevsky (1902–1927).**

The correspondence of Oleksa Voliansky, a priest of the Church of the Birth of the Holy Virgin at the village of Kryvorivnia, with the famous historian and public figure Mykhailo Hrushevsky highlights their contribution to the social, political and cultural life of Ukraine. The letters also reflect the relation between these two personalities which lasted for many years. At the same time these epistolary documents are an important source of the history of the picturesque Hutsul village which came to be known as the ‘Ukrainian Athens’. This village was a place of resort and creative inspiration for many Ukrainian intellectual representatives in the early 20th century: Ivan Franko, Volodymyr Hnatiuk, Mykhailo Kotsiubynsky, Hnat Khotkevych, and others.

Key words: Kryvorivnia, Hrushevsky, Voliansky, Cheremosh, the Hutsuls, Galician election, contract, flood.